

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв імені Валентини
Волошиної

**Кафедра музикознавства, інструментальної підготовки та
хореографії**

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**Розвиток творчих здібностей учнів дитячої музичної
школи у класі баяна**

Студентки 2 курсу групи 2ММЗ
Галузі знань 02 Культура і мистецтво
спеціальності 025 Музичне мистецтво
Кутушонок Людмили Петрівни
Науковий керівник:
д-р пед. наук, доц. **Фрицюк В. А.**

Національна шкала	_____	
Кількість балів:	_____	Оцінка: ECTS _____
Голова комісії	_____	
	(підпис)	(ініціали, прізвище)
Члени комісії	_____	
	(підпис)	(ініціали, прізвище)

	(підпис)	(ініціали, прізвище)

	(підпис)	(ініціали, прізвище)

Вінниця – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧИХ	
ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ДИТЯЧОЇ МУЗИЧНОЇ ШКОЛИ.....	8
1.1.Розвиток творчих здібностей школярів як психолого-педагогічна	
проблема.....	8
1.2. Потенційні можливості уроків у класі баяна щодо розвитку творчих	
здібностей учнів дитячої музичної школи.....	23
1.3. Критерії та рівні творчих здібностей учнів дитячої музичної школи.....	28
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ	
ДИТЯЧОЇ МУЗИЧНОЇ ШКОЛИ У КЛАСІ БАЯНА	36
2.1. Дослідження рівня творчих здібностей учнів дитячої музичної школи	36
2.2. Методика розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної	
школи у класі баяна.....	40
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Актуальність і доцільність дослідження. На сучасному етапі все більше уваги приділяється пошуку перспективних підходів до вирішення проблеми гуманізації процесу виховання, стимулювання пізнавальної активності учнів, накопиченню досвіду їхньої творчої діяльності. У реалізації цього складного процесу важлива роль належить мистецтву, що допомагає дітям глибше пізнати себе, свій внутрішній світ, спонукає до самовдосконалення та розвитку творчих здібностей.

У вирішенні складних музично-освітніх завдань сучасна дитяча музична школа потребує нових теоретичних розробок, ефективних методик музичного навчання й виховання дітей, розв'язання різноманітних художньо-педагогічних проблем, чільне місце серед яких посідає проблема формування творчих здібностей учнів.

Одним з найважливіших завдань сучасної дитячої музичної школи є формування творчої особистості учня. Головною метою дитячої музичної школи є створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу, творчих здібностей та таких індивідуальних здібностей особистості, які забезпечать їй досягнення життєвого успіху. Тому зараз у дитячих музичних школах все більше уваги приділяється питанням творчого розвитку дітей, де головним завданням виступає розвиток їхніх творчих здібностей засобами музичного мистецтва.

Музичне мистецтво з його унікальними можливостями цілісного впливу на особистість є не тільки джерелом естетичного виховання, а й універсальним засобом творчого розвитку учнів. Викликані ним естетичні почуття мають цілющу перетворювальну силу, бо вони постають у результаті вільної творчої фантазії. Тому музичне мистецтво з його могутньою силою емоційного впливу на свідомість і підсвідомість людини розглядається не тільки як джерело художнього виховання, формування емоційно-естетично культури, що є надзвичайно важливим, а також і як універсальний механізм розвитку творчих здібностей.

Основна форма організації музичного виховання у дитячій музичній школі – урок гри на музичному інструменті. Серед інших навчальних дисциплін саме цей урок стимулює до творчої діяльності, сприяє формуванню пізнавальних та емоційно-мотиваційних функцій, розвитку творчого мислення, здібностей, а також інших якостей характеру (систематичності, працьовитості, наполегливості у досягненні мети).

У дослідженні розглядатимемо формування творчих здібностей учнів у класі баяна.

Музичне сьогодення сучасного світового виконавства на баяні (акордеоні) охоплює широкий географічний простір. До нього залучені фактично всі країни Європи, Америка, Австралія, Японія, Середня Азія, Африка. Україна в цьому переліку займає далеко не маргінальну позицію. Навіть поверхневе ознайомлення з якісним станом українського баянно-акордеонного мистецтва свідчить про його професійну спроможність на право посісти не останнє місце на сучасному академічно-концертному Олімпі [32]. Саме тому особливого значення набуває проблема формування творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна.

Варто зазначити, що проблема творчості привертала увагу ще Платона, Сократа, Ксенофана, Фому Аквінського, А. Шопенгауера, Ф. Шеллінга, І. Канта та ін. Античні мислителі пов'язували творчість зі сферою багатогранної людської діяльності, що постійно змінюється.

На сьогоднішній час є значна кількість психолого-педагогічних досліджень проблеми творчого розвитку особистості в дослідженнях вітчизняних вчених (Л. Виготський, І. Волков, В. Моляко, С. Сисоєва, Б. Ананьєв, В. Андрєєв, Ю. Бабанський, І. Бех, Д. Богоявленська, Н. Кузьміна, Г. Сіліна Н. Лейтес та ін.) та в роботах зарубіжних вчених: Г. Айзенка, Дж. Гілфорда, А. Маслоу, А. Олпорта, К. Роджерса та ін.

Велика увага вивченню музичної творчості дітей приділяється в галузі музичної педагогіки (Б. Асаф'єв, Д. Кабалевський, Б. Теплов, В. Ветлугіна, О. Апраксіна, В. Белобородова, Н. Брюсова, Н. Вишнякова, М. Коган,

В. Моляко, Л. Масол, та інші). Особливий інтерес у межах обраної теми викликають фундаментальні праці з проблем формування особистості засобами музичного мистецтва (О. Апраксіна, Б. Асаф'єв, Н. Ветлугіна, М. Леонтович, М. Лисенко, К. Стеценко, В. Шацька); теоретико-методичні розробки проблем музично-естетичного виховання та особливостей музичного сприймання (Н. Аніщенко, О. Єременко, Л. Коваль, О. Костюк, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, М. Субота, А. Щербо); наукові праці авторів, в яких предметом спеціального дослідження виступають шляхи розвитку музичних та творчих здібностей особистості, розкривається системний підхід до процесу формування музично-естетичної культури учнів (Ю. Алієв, Б. Брилін, Н. Гузій, Т. Завадська, О. Лобова, Н. Мозгальова, Р. Тельчарова, О. Теплова, Г. Шостак та ін.).

Таким чином, актуальність та недостатня розробленість проблеми обумовили вибір **теми** дослідження: «Розвиток творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна».

Метою дослідження є розроблення й впровадження методики розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна.

Об'єктом дослідження є процес розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи.

Предметом дослідження є методика розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна.

Провідну ідею дослідження втілено в **гіпотезі**, яка ґрунтується на припущенні, що творчі здібності особистості учнів дитячої музичної школи ефективно формуються за таких педагогічних умов:

- організація навчального процесу з урахуванням рівня розвитку творчих здібностей учнів;
- забезпечення реалізації учнями їхніх творчих можливостей;

- створення творчої атмосфери, здорового морально-психологічного клімату в класі баяна через утвердження принципів педагогіки співробітництва;

- своєчасна доброзичлива оцінка творчої діяльності учнів, позитивних зрушень у їх розвитку та уміння вчителів помічати і цінувати неповторну творчу індивідуальність кожного учня.

Для досягнення поставленої мети було визначено **завдання дослідження**, такі як:

- проаналізувати стан розробленості проблеми розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи в музично-педагогічній та методичній літературі;
- дослідити стан творчих здібностей учнів дитячої музичної школи;
- розкрити потенційні можливості занять у класі баяна щодо розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи;
- розробити методику розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз наукової літератури, систематизація і класифікація наукових положень з проблеми дослідження; синтез, узагальнення поглядів учених для уточнення змісту понять «творчі здібності», «творчі здібності учнів дитячої музичної школи», визначення структури творчих здібностей учнів (компонентів, критеріїв, показників, рівнів) та методики їх формування;

емпіричні: спостереження, опитування, бесіда, анкетування, тестування, аналіз продуктів діяльності, експертне оцінювання для уточнення рівнів сформованості творчих здібностей учнів, якісний аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

- розроблена методика розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна; розроблені критерії (когнітивний; операційний), виокремлені рівні (високий, середній, низький) досліджуваної якості;
- уточнено поняття «творчі здібності учнів дитячої музичної школи»;
- подальшого розвитку набули методи і форми розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні методики розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна. Зміст і результати експериментального дослідження можуть бути використані викладачами педагогічних вищих навчальних закладів з метою вдосконалення навчально-виховного процесу з питань підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до розвитку творчих здібностей учнів, вчителями дитячих музичних шкіл, які прагнуть розвитку творчих здібностей учнів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Калинівської дитячої музичної школи. Загалом у дослідженні взяли участь 20 учнів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на Всеукраїнській науково-практичній конференції у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (листопад, 2019 р.), опубліковані у збірнику студентських наукових статей кафедри педагогіки та професійної освіти.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ДИТЯЧОЇ МУЗИЧНОЇ ШКОЛИ

1.1. Розвиток творчих здібностей школярів як психолого-педагогічна проблема

У наш час особливої актуальності набувають питання про те, що таке творчі здібності людини, в чому вони проявляються, чим вони обумовлені і які шляхи їх розвитку у дітей.

Результати вивчення наукових джерел дають можливість з'ясувати, що вітчизняні та зарубіжні вчені по-різному характеризують поняття «творчість» та її вияви, відштовхуючись від суб'єктивної теоретичної позиції. Поряд із цим слід виділити загальні риси для всіх визначень творчої особистості: багата уява, фантазія, оригінальність, уміння бачити проблему та бажання нестандартно вирішувати її, новизна реагування на певну ситуацію, де творчість характеризується через її кінцевий результат. Творчість – це норма дитячого розвитку, притаманна дитині з раннього віку, це сфера свободи і розкритості як індивідуальності. Тому привабливість вільного творення кожна дитина має неодмінно відчувати й пережити у своєму житті якомога раніше. Саме дитяча музична школа розв'язує завдання виховувати учнів засобами мистецтв, всебічно сприяє розвитку природних задатків та творчих здібностей школярів.

Варто зазначити, що теорія здібностей розвивалася впродовж XIX-XX століть, сформувавшись із досліджень різних галузей наук: психології, педагогіки, фізіології, мистецтвознавства та ін. Ученими розглядалися такі важливі теоретичні питання, як співвідношення біологічного і соціального у здібностях, їх структура, онто- і філогенез, можливості і закономірності їх

розвитку. Більшість питань у сучасних дослідженнях зарубіжних і вітчизняних учених досі залишаються дискусійними, що пояснюється складністю та багатоаспектністю означеної проблеми [45]. Крім того, недостатньою є розробка питання щодо розвитку творчих здібностей учнів дитячих музичних шкіл.

Природа здібностей трактується вченими з позицій діяльнісного та функціонально-генетичного підходів. Більшість дослідників формування і розвиток здібностей пов'язують із діяльністю. Для означених якостей актуальним є визначення Б. Теплова, за яким здібності розглядаються «як стійкі індивідуально-психологічні властивості особистості, які є умовою успішного виконання одного або кількох видів діяльності» [79, с. 12]. Теза про вирішальне значення діяльності у формуванні здібностей уперше була сформульована в ранніх працях С. Рубінштейна, а пізніше уточнена Б. Ананьєвим, Л. Виготським, В. Дранковим, О. Ковальовим, О. Леонтьєвим і одержала подальший розвиток у дослідженнях О. Бодальова, Л. Венгера, Н. Лейтеса та ін. [45]. Ми також розвиток творчих здібностей пов'язуємо з діяльністю.

Значні потенційні можливості для творчості учнів мають уроки навчання гри на музичних інструментах (зокрема, на баяні), де вона виявляється у різних видах діяльності школярів. Джерелами творчості в багатьох випадках вважаються життєві явища, сама музика, музичний досвід, яким володіє учень. Дитяча діяльність розцінюється як творча в тому випадку, коли створюється щось нове, досі невідоме дитині або колективу дітей. Друга особливість музичної творчості полягає у прагненні підкреслити емоційне бажання дітей висловити свої почуття.

В сучасній музичній педагогіці вважається, що активізації творчої діяльності учнів сприяє ряд факторів, а саме: необхідність всебічного розвитку особистості дитини; природна активність учня, яка найбільш повно проявляється в його творчій діяльності; велика роль творчості у пізнанні навколишнього світу. Активізація пам'яті, мислення, спостережливості,

творчості школярів на уроках в музичній школі сприяє розвитку музичних здібностей, творчої фантазії, музичного слуху, виробленню навичок вільного оперування музично-слуховими уявленнями.

У працях сучасних науковців (Н. Бібік, О. Дем'янчук, О. Савченко, Г. Сіліної та ін.) висвітлюється роль пізнавального інтересу, який характеризується такими обов'язковими моментами: наявність позитивних емоцій у процесі діяльності; наявність пізнавальної сторони цих емоцій (радість пізнання); наявність мотиву, що йде від самої діяльності.

Отже, пізнавальний інтерес має тісний зв'язок з розвитком творчих здібностей школярів та залученням їх до творчого процесу. Тому для визначення стрижневих якостей творчої особистості важливою для нас є характеристика шести якостей, яку надає С. Сисоєва:

1. Потяг до процесу творчості – потреба у пошуку нових форм діяльності, нових фактів та інформації.
2. Творчий інтерес, допитливість – форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на творчість.
3. Емоційна активність – емоційне задоволення від процесу творчості.
4. Розвинуті уявлення і фантазія – пізнавальний інтерес, який виражається у побудові образів.
5. Асоціативність пам'яті – встановлення зв'язків між віддаленими поняттями, явищами, об'єктами, теоріями на основі згаданого образу чи ситуації.
6. Пошуково-перетворювальний стиль мислення – стиль мислення, який передбачає побудову власного дослідницького проекту і новоутворень у пізнавальній діяльності [74].

Діти від природи допитливі і сповнені бажання вчитися. Для того, щоб кожен учень міг розвинути свої творчі можливості, необхідне розумне керівництво з боку вчителя. З метою розвитку цих можливостей (здібностей) у кожного учня, вчителю необхідно на кожному уроці застосовувати творчі завдання. Такі завдання мають складати систему, яка дасть змогу сформувати

і розвинути всю різноманітність інтелектуальної та творчої діяльності учнів. Творчі здібності забезпечують швидке набуття знань та умінь, закріплення й ефективного застосування їх на практиці. А це означає, що для розвитку даних здібностей велике значення має розвиток психічних процесів – пам'яті, уваги, уяви, швидкої реакції, асоціативності, абстрактності мислення. Саме ці якості, за даними психологів, – основа для розвитку творчих здібностей учнів.

Загальноосвітня школа спрямовує розвиток мислення учнів переважно до лівої півкулі головного мозку, організовуючи їхню інтелектуальну діяльність. Механізми образного мислення в існуючій системі освіти значно менше завантажуються, і тому вони розвиваються повільніше, навіть поступово гальмуються. Наслідком такого навчання є згасання притаманних дітям таких особливостей, як творча уява, багата фантазія, яскрава асоціативність сприймання тощо. Тому в музичній школі завданням вчителів є все це надолужити, сприяючи розвитку творчих здібностей учнів.

Дослідження вчених (Л. Виготський, Є. Крупник, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн) переконливо доводять, що завдяки творам мистецтва відбувається активізація зорових, слухових та інших рецепторів з наступною зміною фізіолого-біологічних ритмів організму. Під впливом мистецтва розвиваються такі елементи творчого мислення, як образність, уява, фантазія, що активізують емоційно-чуттєву сферу людини. Естетичні емоції супроводжуються напруженням інтелектуальних сил, які об'єднують естетичні переживання і пізнання. Глибина розбуджених почуттів є однією зі спонукальних сил творчої діяльності.

В дитячій музичній школі розвивати творчі здібності учнів можна, починаючи з молодшого шкільного віку. Музично-творчі прояви дітей молодшого шкільного віку можуть виявлятися в імпровізації мелодії, стимулом якої є малюнки, слова, вигадані дитиною, будь-які випадки із життя. На уроках у музичній школі творча діяльність цих дітей значною мірою активізується. Так, у музичному сприйманні виявляється надзвичайна

спостережливість, уміння підмітити незвичайне, простежити динаміку розвитку музичних образів тощо; у процесі виконавської діяльності: хоровому, сольному співі, грі на музичних інструментах, музичних іграх, рухах під музику; у власне творчій діяльності учнів – як створення ними музичних образів на основі засвоєних знань.

Музичний розвиток особливо проявляється в активній самостійній діяльності. Якщо слухання музики викликає співпереживання, співчуття тому, що в ній виражено, породжує асоціації, то можна говорити про творчий характер процесу слухання.

Виконавська майстерність властива дорослій людині, але навіть на самих перших сходинках дитячого «виконавства» пісень, танців вона може відрізнитися «індивідуальним почерком». Дитина намагається виразити своє відношення, свої почуття, тобто пробує по-своєму передати виконуване (пісню, танець, інсценізацію). Дослідження показують, що діти здатні і до так званої продуктивної творчості. Це імпровізація пісенних мелодій, інсценізація музичних ігор – драматизація, побудова легких танців, придумування нескладних мотивів, ритмічних наспівів при грі на різних інструментах. Спостереження науковців свідчать, що музично-творчі здібності дітей проявляються дуже рано, ще в дошкільному віці. Цінність творчої діяльності полягає не тільки в результативній стороні, але й в самому процесі творчості. Відомо, що у молодших школярів яскраво проявляється творча активність, вони надзвичайно винахідливі в передачі інтонації, наслідуванні, легко сприймають образний зміст казок, пісень, музичних п'єс і охоче імпровізують. Їм властива природна активність, безпосередність, невимушеність, віра в свої творчі можливості. І тому вчителі дитячої музичної школи мають використати ці можливості для розвитку творчих здібностей учнів.

У дослідженні важливо визначити сутність поняття «творчі здібності».

У психологічному розумінні «здібності» – це індивідуально-психологічні особливості, які є умовою успішного виконання певної

продуктивної діяльності. Здібності виявляються у процесі оволодіння цією діяльністю, у тому, наскільки індивід за інших рівних умов швидко й ґрунтовно, легко й міцно опановує способами її організації і виконання. Водночас учені підкреслюють, що визначення здібностей як властивостей або якостей, що роблять людину здатною до успішного виконання певних видів діяльності, не несе в собі психологічного навантаження, оскільки це визначення надто загальне. Зокрема, науковці переконані у правильності розгляду здібностей як індивідуальних відмінностей, що диференціюють людей, і пояснюють природу індивідуальних здібностей, відштовхуючись від загальних здібностей, які властиві всім людям [37, с. 75].

У свою чергу, здібності поділяються на види за змістом та характером конкретної діяльності. Розрізняють загальні здібності (здатність до широкого спектру різноманітної діяльності) та спеціальні (які мають спеціалізований характер). Здібності не проектується в людині з речей, а розвиваються в ній у процесі її взаємодії з речами та предметами, продуктами історичного розвитку [68, с. 226]. Вони тісно пов'язані із загальною спрямованістю особистості, з тим, наскільки стійкою є схильність людини до певної діяльності. В основі однакових досягнень при виконанні якої-небудь діяльності можуть лежати різні способи, водночас одна й та ж здібність може бути умовою успішності різних видів діяльності (Л. Виготський, С. Рубінштейн).

У психологічній науці другої половини XX століття переважаючим у дослідженнях людських здібностей став психофізіологічний напрямок. Дослідники, що представляють цей напрямок, отримали вагомі результати, які стосуються передусім зв'язку основних якостей нервової системи (задатків) та загальних психологічних здібностей людини (Е. Голубєва, М. Русов та ін.).

Здібності є однією з базових якостей психіки, яку вчені розглядають у трьох аспектах: як якість високоорганізованої матерії, тобто мозку, що дозволяє відображати об'єктивний світ; як суб'єктивний образ об'єктивного

світу; як переживання. Сучасна психологія розуміє під терміном «психіка» продукований мозком складний комплекс процесів, кінцеву функцію якого складає формування поведінки за миттєвих та ймовірно-прогнозуючих обставин. Це загальне завдання безпосередньо чи опосередковано виконують усі елементи комплексу, в тому числі, звичайно, і цілеспрямований психічний процес художнього сприймання [44, с. 33-34].

Порівнюючи визначення психіки та здібностей, бачимо, що саме здібності реалізують функцію відображення та перетворення дійсності в практичній та ідеальній формі. Вони конкретизують загальну якість мозку відображати об'єктивний світ, характеризують індивідуальну міру вияву цієї якості, що відноситься до конкретної психічної функції. Відтак, важливим є теоретичний висновок про те, що здібності знаходять своє місце в структурі психіки як якості мозку відображати об'єктивний світ. Оскільки психічні функції реалізуються в психічних процесах, то в даному випадку здібності співвідносяться з якостями пізнавальних та психомоторних процесів.

Окремі здібності мають складну структуру, що відображає системну організацію мозку, міжфункціональні зв'язки та діяльнісний характер психічних функцій. На думку Л.Виготського, кожна наша здібність працює дійсно в такому складному цілому, що сама по собі, вона не дає й приблизного уявлення про дійсні можливості її дії [17, с. 230]. Розгляд музичності у сукупності всіх її компонентів, має важливе методологічне значення для розуміння природи цього складного явища і природи творчих здібностей учнів.

До складу кожної здібності, яка робить людину здатною до виконання відповідної діяльності, завжди входять деякі операції або способи дії, за допомогою яких ця діяльність здійснюється. Жодна здібність не є актуальною, реальною здібністю, поки вона органічно не увібрала в себе систему відповідних суспільно вироблених операцій. Але ядро здібностей – це не засвоєна, не автоматизована операція, а ті психічні процеси, за

допомогою яких ці операції функціонують і регулюються, тобто, якість цих процесів [68, с. 227].

Фундаментальна теоретична та практична розробка теорії здібностей у вітчизняній психології починається з 40-х років XX століття і пов'язана з працями Б. Ананьєва, Г. Костюка, О. Леонтьєва, С. Максименка, М. Мерліна, С. Рубінштейна, Б. Теплова та ін. Їхні ідеї знайшли подальший плідний розвиток у працях Т. Артем'євої, О. Волобуєвої, Е. Голубєвої, В. Дружиніна, М. Кабардова, О. Матюшкіна, В. Чудновського, В. Шадрикова та ін. З точки зору психології, здібності – це індивідуально-психологічні особливості, які є передумовою успішного виконання певної діяльності. Психологія, заперечуючи тотожність здібностей та важливих компонентів діяльності – знань, умінь і навичок, наголошує на їх єдності. Тільки після спеціального навчання можна встановити, чи має людина здібності до певної діяльності. Помилкою педагога є віднесення до нездібних тих учнів, у яких немає знань. Ігнорування відмінностей між здібностями та знаннями в певний момент навчання часто призводило до помилок в оцінюванні можливостей [84]. І про це важливо пам'ятати учителям дитячої музичної школи.

С. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» визначає здібності як «стійкі індивідуальні психічні властивості людини, які є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності. Здібності поділяються на загальні – такі, що виявляються у всякій діяльності, та спеціальні, що характерні для певних її видів» [20]. У контексті дослідження нас цікавлять, звісно, спеціальні музично-творчі здібності учнів.

І все ж більшість учених, що досліджують музичні здібності, приходять до висновку, що звуковисотний слух, чуття ритму чи то музична пам'ять ще не визначають схильності до музично-творчої діяльності, що сутність музичних здібностей не зводиться до вміння точно відтворювати почуту музику. Тому, мабуть, має сенс розгляд цієї проблеми з точки зору взаємозв'язку окремих здібностей і їх спільного функціонування, а відтак можна говорити про якісні відмінності музичних здібностей серед індивідів.

У розкритті проблеми творчих здібностей особлива роль належала визначенню джерел їх виникнення: творча особистість - це продукт природи чи закономірний результат виховання? До ХХ століття домінували погляди на творчі здібності людини як на «надприродне утворення». На початку ХХ століття визначилися два блоки факторів: генетичні та культурно-педагогічні. Погляди Ф. Гальтона про вирішальне значення природи в походженні здібностей поділяли більшість зарубіжних учених початку століття (С. Берт, А. Біне, Т. Сімон, К. Пірсонс та ін.). Основоположниками теорії вроджених спеціальних (музичних) здібностей були Г. Ревеш і К. Сішор. Незважаючи на протилежність підходів щодо структури музикальності, вони вважали її фатально визначеною від природи властивістю обраних, що не підлягає навчанню й вихованню [45]. Щодо творчих здібностей, то більшість науковців погоджуються з тим, що їх можна ровивати.

Існувала й протилежна, але також категорична теорія: здібними до музики є абсолютно всі люди, нездібність до неї - виключне явище. Музичні успіхи залежать лише від умов життя, навчання та виховання (А. Маркс, Ф. Brentano, С. Надель та ін.) [45].

Методологічно важливим для нашого дослідження є підхід Н.Ветлугіної та О.Кенеман, які, характеризуючи музикальність, розглядають і ті здібності, наявність яких необхідна учневі для виконання конкретної діяльності – слухання, виконання, творчості.

Такими здібностями, на їх думку, є:

1) здібність цілісного сприймання музики (уважне слухання і співпереживання художнього образу в його розвитку) та диференційованого (розрізнення засобів музичної виразності);

2) виконавські здібності (чистота співацьких інтонацій; узгодженість рухів при грі на музичних інструментах);

3) здібності, що виявляються в творчій уяві при сприйманні музики, в пісенних, музично-ігрових, танцювальних імпровізаціях [15].

Звичайно, будь-яка музична діяльність неможлива без розвитку тих чи інших музично-слухових та музично-естетичних здібностей. Різноманітні види музичної діяльності, якими учні займаються на уроці музики, передбачають розвиток і власне здібностей до саме цих видів музичної діяльності, які в узагальненому вигляді поділяються на здібності сприймання, виконавські та творчі здібності.

Аналіз наукових праць вчених дає можливість О. Коваль зробити такі узагальнення:

1. Здібності знаходять місце в структурі психіки як якості мозку відображати об'єктивний світ. Операційні механізми засвоюються індивідом у процесі виховання і навчання, у загальній соціалізації, де виховання й навчання постають головним чинником розвитку здібностей. Вони не можуть бути привнесені ззовні, а завжди несуть у собі відбиток індивідуальності; зовнішні впливи обов'язково переломлюються через її внутрішні умови, а також певною мірою входять до складу вихідних умов навчання, створюючи якісну своєрідність – індивідуальний профіль обдарованості.

2. У співвідношенні спадковості й виховання спадковість детермінує можливості психіки, а виховання та навчання – їх реалізацію. Взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх умов розвитку здібностей є відправним пунктом психолого-педагогічної теорії музичності.

3. В основі музичних здібностей лежать задатки, які є поєднанням вроджених утворень правої та лівої мозкових півкуль. Музичні задатки є якісною властивістю психічних функцій (перцептивної, психомоторної, емоційної тощо), становлять частину природної організації індивіда і розвиваються в процесі його життя в конкретних соціальних умовах.

4. Музично-слухові здібності характеризуються складними просторово-часовими відношеннями.

5. Музично-естетичні здібності своїми функціями виходять за межі музичної діяльності, але безпосередньо з нею пов'язані. Разом з музично-

слуховими здібностями вони складають єдиний синкретичний комплекс музичності, поділ якого може бути лише умовним.

6. Залежно від конкретної музичної діяльності, якою займається учень (сприймання, виконання, творчість), йому необхідні й інші музичні здібності (цілісного й диференційованого сприймання, чистоти співацьких інтонацій, якості звукоутворення у співі, пластичності моторного апарату, творчих уявлень, здібностей до творчості тощо). Формування означених здібностей повинно здійснюватися у нерозривній єдності з музично-слуховими та музично-естетичними здібностями.

7. Музичність розвивається в онтогенезі як система загальних та спеціальних здібностей, що тісно взаємодіють між собою.

8. Нерівномірність розвитку окремих компонентів музичності і компенсація одних здібностей іншими створює відповідні педагогічні проблеми, розв'язання яких потребує діагностики та постійного коригування музично-виховного процесу [36]. Усе це, що стосується музичності, музичних здібностей важливо у формуванні творчих здібностей учнів дитячої музичної школи.

Означені положення складають загальну методологічну основу педагогіки музичних здібностей, відображають сучасні уявлення про таке складне явище, як музичність, і є теоретичною базою для удосконалення процесу формування й розвитку музично-творчих здібностей у школярів.

Варто зазначити, що В. Мартинюк визначає три категорії оцінки музично-творчих здібностей та обдарованості. Перша – культурно-історична, суть якої полягає в тому, що в кожній культурі та впродовж кожної історичної епохи існують певні музичні припущення щодо конкретного віку розвитку дитини. Здібність та обдарованість виявляються, власне, на фоні цих умовних припущень [45].

Культурно-історична категорія досить важлива й тоді, коли мова йде про психологічний аналіз структури обдарованості відомих людей, які жили в минулу епоху. Наприклад, доводиться з обережністю ставитися до висновків

щодо мовної обдарованості дитини, яка в шість років говорила, писала та читала на декількох мовах, якщо ця дитина виховувалась у багатій дворянській сім'ї середини минулого століття. Друга категорія – вікова. Якщо дитина чи підліток може легко та успішно робити те, чого не можуть зробити однолітки, її зазвичай називають обдарованою. Середній рівень можливостей нового покоління стає значно вищим, ніж попереднього, адже змінюються умови життя, розвивається система освіти, удосконалюються програми навчання. «Загальний фон», на якому виявляється обдарованість дитини, помітно змінюється з появою нового покоління. Складні фортепіанні твори, які у минулому столітті були доступні лише окремим виконавцям, сьогодні порівняно успішно виконують «сильні» учні. В усіх музично обдарованих людях є дещо загальне, а ті з них, які жили значно раніше, є ідеальною нормою обдарованості для нинішнього покоління [45].

Третя категорія – абсолютна. Підібрати для неї визначення значно складніше, ніж для попередніх. Для музикантів обдарованість виявляє себе в своєрідності, свободі та продуктивності музичного самовиявлення, у потаємному дарі «вміти раніше, ніж знати» (наприклад, мислити гармонічно раніше, ніж пізнати закони гармонії та музичної мови). Звідси – враження якоїсь дивної «зрілості без дозрівання». Науковець наводить думку видатного німецького композитора й педагога К. Орфа, «розвиток творчих здібностей учня в одній галузі обов'язково позначиться й на іншій. Хай дитина не стане музикантом, але творча ініціатива, закладена в музичних заняттях, позначиться на всьому тому, що вона робитиме в майбутньому...» [45].

Яким же шляхом вести учнів до розуміння музичного мистецтва? Перед педагогом поставлене важливе завдання – захопити учнів своїм ставленням до музики, до краси кожної її деталі. Дороговказом для вчителя повинно бути власне чуття твору, власне ставлення до того, що звучить у класі. Важливою умовою успіху є його артистизм, професіоналізм у сфері музичного виховання, володіння яскравим художнім словом. Влучне слово, що вводить

учнів у музичний образ, допомагає їм глибше проникнути в зміст і характер музики, зрозуміти в музичному образі найголовніше [45].

Шлях до розуміння музики – пізнання в художньому образі себе, своїх почуттів, переживань, адже твір – це завжди вираження почуттів автора, це світ його емоцій та пристрастей.

Байдужість ще ніколи не народжувала справжнього твору мистецтва. Ми завжди відчуваємо протест чи гнів, радість чи іронію автора. Важливо створити на уроці таку атмосферу, завдяки якій через звучання контрастних творів велася б розмова про людину з усіма її проблемами та багатогранністю духовного світу.

Ті, кому пощастило мати видатних педагогів-музикантів, стверджують про особливу ауру, заряджений простір, вихор, який захоплює всіх, хто потрапляє під його вплив. Так, згадуючи свого чудового вчителя, Артур Шнабель зауважував, що «методу Лешетицького не існувало, його викладання дещо більше ніж метод. Це був потік, який прагнув звільнити приховану артистичну енергію». У свою чергу, Леонард Бернстайн, згадуючи видатного диригента і свого вчителя Сергія Кусевицького, зазначав, що «він навчав своїх учнів просто надихаючи їх. Він викладав за допомогою почуттів, інстинкту та емоцій. Навіть механічне відбивання такту перетворювалось в емоційний, а не в механічний досвід» [45]. Тобто, велике значення для розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи має особистість педагога.

Отже, розвиток творчих здібностей потребує певного комплексу спеціальних педагогічних впливів, які повинні бути спрямовані на розвиток музичного мислення, творчої активності учнів. Цілеспрямоване формування творчих здібностей в класі баяна сприяє всебічному музичному розвитку особистості.

Варто зауважити, що в контексті дослідження ми маємо справу не з творчими здібностями учнів загалом, а з їхніми музично-творчими здібностями.

Розвиток музичних здібностей – одне з найважливіших завдань, що стоїть перед педагогами мистецьких закладів. Розвиток музичних здібностей дозволяє учням успішно проявляти себе в різних видах музичної діяльності й забезпечує усвідомлення особливостей музичної мови, що є основою для формування музичного смаку, інтересів, потреб дітей [84].

Що стосується вивчення творчих здібностей у галузі музичної педагогіки, то варто зазначити: науковці до цього часу не можуть дати єдиного визначення та сформувати єдину структуру досліджуваного феномена. Аналізуючи наукові роботи, які стосуються формування та розвитку творчих здібностей в галузі музичного мистецтва, можна виділити дві основних тенденції дослідження цього поняття. Суть першого твердження полягає в тому, що деякі науковці (Б. Асаф'єв, Н. Ветлугіна, К. Тарасова, А. Ковальов, В. Мясіщев та ін.) ототожнюють творчі, а точніше – музично-творчі здібності з музичними здібностями. Б. Асаф'єв [8] вважає, що музично-творчі здібності розвиваються у комплексі музикальності, структура якої є тріадою музичних, виконавських та творчих здібностей. К. Тарасова [79, с. 76] до структури музичних здібностей відносить продуктивне та репродуктивне музичне мислення та музичну уяву. Н. Ветлугіна [15, с. 236], виділяє у структурі музикальності більш загальні музично-естетичні та спеціальні здібності. А. Ковальов і В. Мясіщев [35] розглядають музичні здібності в контексті видів музичної діяльності, виокремлюючи творчу діяльність як прояв вищого рівня здібностей.

В. Рагозіна виділяє такі творчі здібності: пізнавальний інтерес до музики, образно-асоціативне музичне (інтонаційне) мислення як домінуючий спосіб пізнання музичного мистецтва; здібність до інтерпретації та імпровізації як безпосереднє самовираження дитини у художньо-естетичній діяльності [63]. На наш погляд, запропонована структура є досить повною і вдалою, такою, що можна використовувати її частково у нашому дослідженні.

Н. Александріна розуміє музично-творчі здібності, як здібності за допомогою яких учень-музикант може займатися продуктивною музично-творчою діяльністю. Складовими музично-творчих здібностей дослідниця вважає загальні художньо-творчі здібності, зокрема: уяву, вразливість, емоційність, увагу, інтуїцію, творче мислення, відчуття новизни; спеціальні здібності – музичний слух в усіх його проявах, відчуття ритму, ладове чуття, музичну пам'ять та мислення [3, с. 134]. Виокремлені науковцем показники музично-творчих здібностей сумнівів не викликають.

О. Горожанкіна розглядає музично-творчі здібності як комплексне утворення, розвиток яких залежить від рівнів сформованості загального інтелекту особистості, музичного мислення, здатності до емоційного реагування на музику, здібності до інтерпретації та імпровізації при мінімумі репродуктивної і максимумі продуктивної діяльності. Структурними компонентами музично-творчих здібностей дослідниця визначає інтелектуально-операційний, емоційно-перцептивний та творчо-діяльнісний компоненти [21, с. 112].

К. Стецюк, досліджуючи розвиток творчих здібностей у педагогічному процесі шкіл мистецтв, пропонує таку їх структуру: здібності, що входять у комплекс музичності (музичний слух, відчуття ритму, ладове чуття), здібності, що уможливають здатність здійснювати творчий процес (творча уява та фантазія, асоціації, інтуїція, рефлексія, дивергентне мислення), музично-творчі здібності (образно-слухове уявлення, чутливість, заглиблення у власні переживання, мовно розумове передбачення) і музично-продуктивне (таке, що сприяє створення чогось нового) мислення [78].

Погоджуючись з Н. Александріною [3], О. Горожанкіною [21], В. Рагозіною [63] та ін., у дослідженні *творчі здібності учнів дитячої музичної школи будемо розуміти як здібності, за допомогою яких вони можуть займатися продуктивною музично-творчою діяльністю; ці здібності поєднують: пізнавальний інтерес до музики, здатність до емоційного реагування на музику, образно-асоціативне музичне мислення;*

здатність до інтерпретації та імпровізації; уяву, емоційність, інтуїцію; спеціальні здібності – музичний слух в усіх його проявах, відчуття ритму, ладове чуття, музичну пам'ять.

1.2. Потенційні можливості уроків у класі баяна щодо розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи

Сьогодні мистецтво гри на баяні й акордеоні посідає вагоме місце в українській музичній культурі. Свідченням цього є високий рівень виконавської майстерності вітчизняних баяністів, активізація композиторської творчості для баяна й акордеона, використання інструмента у різних сферах музичної практики. Однак, процес утвердження баяна й акордеона на українській концертній естраді був досить складним і неоднозначним. Цей інструмент лише декілька десятиліть тому став надбанням академічно-професійної сфери музичного мистецтва. Тому досить актуальним і сьогодні залишається питання формування оригінальної методики викладання гри на баяні й акордеоні [75]. Актуальною досі є проблема розвитку творчих здібностей учнів дитячих музичних шкіл, зокрема, у класі баяна.

Варто зазначити, що різним аспектам, що стосуються виховання музиканта-інструменталіста у сфері баянного й акордеонного мистецтва присвячені праці Е. Борисенка, В. Власова, М. Давидова, В. Дорохіна, В. Князева, А. Мірека, О. Показаннік, В. Салія, О. Спешилової та інших.

Суттєвим внеском у розвиток теоретичної бази сучасної української школи баянного виконавства стали наукові праці М. Давидова, Ю. Бая, Г. Шахова, В. Шарова, В. Самітова, А. Черноіваненко, Д. Кужелєва, В. Чабанова та інших.

На сьогодні методико-педагогічним основам викладання гри на баяні присвячена значна кількість наукових праць відомих педагогів-музикантів як

В. Бесфамільнов, П. Говорушко, Л. Горенко, О. Денисов, В. Зав'ялов, А. Полетаєв, О. Сурков та інших.

На нашу думку, під час уроків навчання гри на баяні (акордеоні) є значні потенційні можливості для розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи. Такі можливості з'являються під час різних видів діяльності і в роботі над різним репертуаром. Схарактеризуємо окремі з таких моментів.

Освоєння музичного інструменту і вдосконалення ігрових навичок та вмінь неможливо без вивчення і виконання вправ, гам, арпеджіо, етюдів тощо. Робота над вказаним музичним матеріалом є художнім процесом, що пов'язаний з конкретними звуковими завданнями. Успішний технічний розвиток відбувається лише у тому випадку, якщо при кожному програванні учнем вирішується певна звукова мета, що контролюється слухом. Обов'язково повинні бути присутніми штрихові, ритмічні, динамічні і фактурні варіанти для залучення інтересу учня. У процесі повторення певних технічних аплікатурних формул розвивається автоматизм ігрових рухів, що веде до вдосконалення вправності і спритності ігрових рухів баяніста [50]. На нашу думку, навіть у процесі роботи над вправами і етодами можна розвивати в учнів творчі здібності.

Важливий аспект розвитку виконавської майстерності баяніста – це систематичне вивчення етюдів на різні види фактурної техніки. При цьому складність етюдів повинна бути трохи вищою технічних можливостей учня. Відомо, що етюд – це п'єса, яка поєднує художні і технічні завдання. Відбір етюдів зумовлюється музичною мовою художнього твору. Учень повинен знати, що вправність під час виконання етюдів не є метою, а лише засобом для досягнення майстерності виконання. Початківцям слід давати етюди на якийсь один вид техніки у вигляді простого періоду. Однак, варто чергувати етюди на різні види техніки. У музичній літературі слід звернути увагу на творчі доробки В. Галкіна, К. Мяскова, М. Чайкіна, О. Холмінова, А. Сударікова, О. Онегіна та інших композиторів. Етюди вказаних авторів написані з урахуванням технічних можливостей баяна чи акордеона і

володіють високими художніми якостями. Часто у музичній педагогіці вдаються до перекладання скрипкових і фортепіанних етюдів Ф. Ліста, М. Паганіні, С. Рахманінова, К. Черні, Ф. Шопена та інших видатних майстрів. Однак, педагог повинен усвідомити, які завдання він ставить перед учнем під час вибору етюда скрипкової чи фортепіанної спадщини. Щоденна робота над етюдами – це не самоціль, а засіб для оволодіння різними виконавськими навичками і прийомами гри на акордеоні з метою виразного майстерного розкриття художнього образу музичного твору. Тому значення розвитку виконавської техніки учня баяніста важко переоцінити [50].

Головне, варто усвідомлювати, що робота над етюдами – це не лише робота над технікою. При належному спрямуванні педагога такий музичний матеріал цілком придатний для розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи, а саме: красиві, мелодичні етюди здатні розвивати в учнів пізнавальний інтерес до музики, здатність до емоційного реагування на музику, образно-асоціативне музичне мислення. Під час самостійної роботи над етюдами в учнів виявляється здатність до інтерпретації, уява, емоційність, інтуїція. І, звісно ж, розвиваються спеціальні здібності – музичний слух в усіх його проявах, відчуття ритму, ладове чуття, музична пам'ять, що є показниками творчих здібностей учнів-баяністів.

Особливої уваги потребує розгляд музичного образу у контексті музично-виконавської діяльності учнів, адже виконання музичного твору передбачає глибоке розуміння художнього задуму автора, емпатійне переживання образного змісту, його технічне втілення. Складність виконавської роботи над музичним твором визначається, передусім, складністю розуміння та відтворення музичного образу, його культурно-духовного та індивідуально-особистісного змісту [72]. І саме у процесі роботи над відтворенням учнем музичного образу можна ефективно формувати його творчі здібності, оскільки під час такої роботи розвивається здатність до емоційного реагування на музику, образно-асоціативне музичне мислення тощо.

На основі аналізу методичної літератури було визначено першоосновою виконання музичних творів - глибоке розуміння змісту художніх образів. Набуття виконавсько-технічних навичок має підпорядковуватися розкриттю художніх завдань. Усі технічні аспекти роботи лише допомагають втіленню художнього задуму і забезпечують досягнення бажаних характеристик виконання. Означене дає можливість розглядати навчання учнів гри на баяні (акордеоні) як послідовний і систематичний діалектичний процес, у якому певна *кількість* (знань, розуміння, власних оцінок і ставлень, технічних опанувань тощо) трансформується у певну *якість* (образність, виразність, поетичність) [72]. У цьому сенсі погоджуємося з видатним педагогом-музикантом Г. Нейгаузом, який зазначав, що спочатку слід шукати образ, а потім рухові відчуття. Власне, у контексті нашого дослідження до трансформації у нову якість відносимо розвиток в учнів творчих здібностей.

Цілком погоджуємося з В. Салієм, що важливо використовувати методи: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, вербалізація змісту художнього образу, концентрація уваги, поточний коментар), наочні демонстраційно-образні (показ (позитивний, негативний), ілюстрування, цілісний аналіз художнього твору, художнє демонстрування, використання звукозапису) та практичні художньо-творчі (варіантна розробка художнього матеріалу, ескізне опрацювання, метод інтонаційної та гармонічної підтримки, імпровізація, робота над інтерпретацією, тощо). Такі методи педагогічної роботи встановлюються згідно індивідуального художнього розвитку кожного учня, його психологічних особливостей і передбачають використання особистісно-зорієнтованих стимулюючих впливів [72]. На нашу думку, саме урахування психологічних особливостей учня та рівня його індивідуального художнього розвитку є особливо важливим у доборі тих чи інших методів розвитку його творчих здібностей.

Звичайно, у процесі роботи в класі баяна над формування творчих здібностей учнів дитячої музичної школи варто враховувати усі можливості

сучасних музичних інструментів. Баянне мистецтво України має фундаментальну працю М. Давидова [26] з теорії формування виконавської майстерності баяніста, яка створена на основі теорії Б. Асаф'єва та експериментально перевірена виконавцями класу професора (П. Фенюком, Є. Черказовою, В. Зайцем, В. Козицьким, І. Завадським та ін.)

Сучасний тип інструмента з його величезною амплітудою художньо-виражальних, технічних та темброво-акустичних якостей у поєднанні з напрацьованим потужним арсеналом специфічно виконавських засобів уможлиблюють сьогодні залучення до репертуару баяніста незліченної кількості музичних зразків різних напрямків і стилів, враховуючи навіть принципово протилежні художні смаки [32]. І саме таке різноманіття репертуару, можливість виконувати музику різних напрямків та стилів позитивно впливає на розвиток творчих здібностей учнів, оскільки багатство нотної літератури для баяна розвиває в учнів пізнавальний інтерес до музики, здатність до емоційного реагування на музику, образно-асоціативне музичне мислення; здатність до інтерпретації та імпровізації, уяву, емоційність, інтуїцію тощо.

Відтворюючи стиль сучасної музики, сьогоднішній музикант мусить не лише віртуозно володіти всією палітрою наявних (як традиційних, так і новітніх, часом позамузичних) технічно-виражальних засобів, «специфічною виконавською психотехнікою» [34], але й виявляти неабиякі акторські якості. Адже семантичне поле модерної музики внесло в баянну техніку незадіяні до цього часу виконавські резерви, що пов'язані з розвитком та збагаченням елементів музичної мови, з акцентом на звуко-колористиці, зростанням ролі ударно-шумових ефектів, експериментами з тембродинамікою, акустичними можливостями [32]. Як ми бачимо з власного досвіду викладання, учні дитячих музичних шкіл дуже позитивно ставляться до нових, сучасних засобів музичної виразності; вони в величезним інтересом оволодівають ударно-шумовими ефектами у творах, де це передбачено композитором; залюбки експериментують з тембродинамікою, акустичними можливостями

баяна чи акордеона, особливо з інструментами, які мають регістри. Усе це позитивно впливає на розвиток їхніх творчих здібностей. Звісно, усі ці види діяльності доступні не початківцям, а учням середніх і старших класів, які вже мають певний технічний багаж.

Отже, набуття виконавсько-технічних навичок учнів-баяністів, що має підпорядковуватися розкриттю художніх завдань, оскільки усі технічні аспекти роботи лише допомагають втіленню художнього задуму і забезпечують досягнення бажаних характеристик виконання, може успішно поєднуватися в класі баяна з розвитком творчих здібностей учнів дитячих музичних шкіл за умови належного педагогічного керівництва.

1.3. Критерії та рівні творчих здібностей учнів дитячої музичної школи

Одним із завдань навчально-виховного процесу дитячих музичних шкіл є його розвивальна функція, яка має реалізовуватися через зміст та методи навчання. Саме тому, розвиток музично-творчих здібностей учнів дитячих музичних шкіл є домінуючим напрямком навчання. У педагогічній практиці існує багато рекомендацій для вирішення цієї проблеми з використанням як традиційних, так і додаткових нетрадиційних засобів для її вирішення [77]. Тому далі важливим є визначення чинників і умов позитивного впливу на розвиток творчих здібностей учнів у класі баяна.

На початковому етапі дослідження важливо здійснити діагностування досліджуваної якості з метою встановлення стану проблеми на практиці. Для цього необхідно визначити критерії й показники творчих здібностей учнів дитячих музичних шкіл, а також виокремити відповідні рівні творчих здібностей учнів.

Важливо звернутися до наукових праць з досліджуваної проблеми, щоб з'ясувати сутність і структуру творчих здібностей, яку визначають науковці.

Як зазначалося вище, творчі здібності учнів у дослідженні ми розуміємо, як музично-творчі, оскільки дослідження стосується діяльності учнів дитячих музичних шкіл у класі баяна.

Варто зазначити, що науковці по-різному визначають їхню сутність і структуру. Так, наприклад, до основних музичних здібностей, потрібних для всіх видів музичної діяльності, відносять:

1) відчуття ладу – здатність переживати відношення між звуками як виразні і змістовні;

2) музично-слухові уявлення – здатність прослуховувати «в голові» раніше сприйняту музику, складову основу для музичної уяви, формування музичного образу та розвитку музичного мислення;

3) музично-ритмічне відчуття – здатність сприймати, переживати, точно відтворювати і створювати нові ритмічні поєднання.

До загальних музичних здібностей відносять:

1) музичну пам'ять – сприяє накопиченню музичних вражень і слухового досвіду, що істотно впливає на формування музичних здібностей, а також на психічну діяльність слухача, виконавця;

2) психомоторні здібності – виявляються в можливості музиканта передати своє розуміння змісту музичного твору, виражаються в майстерності і віртуозності.

До спеціальних музичних здібностей відносять:

1) виконавські (наприклад, для співака вирішальне значення має наявність красивого за тембром голосу і здібності керувати ним, для музиканта-виконавця важливі, також будова, рухливість і керованість руки, пальців, для виконавця-духовика – стан дихального апарату тощо;

2) композиторські (особливо виділяють композиторські задатки: музичну фантазію, здатність уявляти собі звучання, «мислити в звуках») [77].

Варто зазначити, що А. Лук виділяє такі складові компоненти творчих здібностей, що виявляються у: допитливому творчому інтересі, почутті захопленості, емоційному сплеску, прагненні до творчих досягнень

(мотиваційні); у здатності аналізувати, порівнювати, виділяти головне, аргументовано доводити свою думку, пояснювати (інтелектуально-логічні); у здатності до висування ідеї, розв'язування проблеми, до фантазії, самостійного перенесення знань та умінь у нову ситуацію, до оцінних суджень; здібності до самореалізації – в здатності планувати і раціонально використовувати свій час, здатності до самоконтролю, волевих зусиль, старанності (інтелектуально-евристичні); у здатності до співпраці, уникнення конфліктів та успішного розв'язання їх (комунікативні) [43]. Лише окремі з вказаних науковцем компонентів можна застосувати до учнів дитячої музичної школи.

Рівень вияву творчих здібностей учнів дитячої музичної школи до певної міри залежить від тих навичок, які вони набули в іграх, спілкуванні з оточуючими, продуктивних видах діяльності. Тому індивідуальні відмінності учнів, які спостерігає вчитель є досить значними. Популярною є така думка, що кожний погляд на творчість дітей, наприклад, дошкільного віку, порівняно з шкільним, дає всі підстави твердити про певне згасання творчих можливостей школярів у порівнянні з дошкільниками. Дійсно, потрапивши до школи, дитина значною мірою втрачає ту свободу, яка дозволена, це по-перше, а по-друге, у школі дещо втрачається можливість для ігрової діяльності дітей, фантазування, особистого пізнання світу, тощо. Шкільне навчання обмежує її час. Більшу частину його дитина мусить витрачати на навчання. Отже, для більшості дітей творчість і творче мислення змінюються шаблонним вивченням навчальних предметів. Однак, указані обмеження не позбавляють дитину творчості, вони лише дещо її стримують. Усе це знаходить відбиток на творчих здібностях, які виявляють учні дитячих музичних шкіл.

Водночас, вчителі зазначають, що учні високої творчої спрямованості здатні з головою заглибитися в те, що їх цікавить, вони дуже винахідливі в музично-творчій діяльності, висловлюють багато різних міркувань з приводу конкретної ситуації, здатні по-новому підійти до розв'язання певної

проблеми. Творчі учні, як правило, енергійні, дотепні, відрізняються розвинутою пам'яттю і виявляють значну самостійність у думках і поведінці.

Науковці вважають, що весь комплекс музичних здібностей існує лише у розвитку [14]. Розвиток музичних здібностей учнів проявляється в музичній діяльності і чим вона активніша і різноманітніша, тим ефективніше відбувається процес музичного розвитку. Як приклад цього, урок у дитячій музичній школі може включати різні види музичної діяльності учнів: спів, слухання, музично-ритмічні рухи, інсценування, гру на музичних інструментах, елементи диригування, музично-дидактичні ігри тощо. Важливим під час проведення нетрадиційних форм уроків є цільова спрямованість на розвиток музичних здібностей учнів, на створення умов для їх реалізації за допомогою різних методів і прийомів. На думку О. Солдатенко, сьогодні навіть комп'ютерні програми можна використовувати в навчанні гри на інструменті, у прослуховуванні музичних творів, у підборі мелодій, в аранжуванні, імпровізації, наборі і редагуванні нотного тексту тощо. Вони допомагають учневі швидко і якісно познайомитися з новим матеріалом і закріпити його, дізнатися багато цікавого і невідомого про музику і музикантів, пограти в музичні ігри, перевірити свої знання і залучити до музичної творчості батьків. Це сприяє розвитку найважливіших музичних здібностей дитини: музичного слуху, почуття ритму, музичної пам'яті та композиторських задатків, музичної фантазії [77]. А розвиток вказаних якостей, без сумніву, позитивно впливає на розвиток творчих здібностей учнів.

У працях сучасних науковців (Н. Бібік, О. Дем'янчук, О. Савченко, Г. Сіліної та ін.) висвітлюється роль пізнавального інтересу, який характеризується такими обов'язковими моментами: наявність позитивних емоцій у процесі діяльності; наявність пізнавальної сторони цих емоцій (радість пізнання); наявність мотиву, що йде від самої діяльності.

Отже, пізнавальний інтерес має тісний зв'язок з розвитком творчих здібностей школярів дитячої музичної школи та залученням їх до творчого

процесу, що цьому розвитку сприяє. Тому для визначення стрижневих якостей творчої особистості важливою для нас є характеристика таких якостей:

- потяг до процесу творчості – потреба у пошуку нових форм діяльності, нових фактів та інформації;
- творчий інтерес, допитливість – форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на творчість;
- емоційна активність – емоційне задоволення від процесу творчості;
- розвинуті уява і фантазія – пізнавальний інтерес, який виявляється у створенні музичних образів;
- асоціативність пам'яті – встановлення зв'язків між віддаленими поняттями, явищами, об'єктами на основі згаданого образу чи ситуації;
- пошуково-перетворювальний стиль мислення – стиль мислення, який передбачає виникнення власних новоутворень у пізнавальній діяльності.

У дослідженні творчі здібності учнів дитячої музичної школи визначено як здібності за допомогою яких вони можуть займатися продуктивною музично-творчою діяльністю і поєднують: пізнавальний інтерес до музики, здатність до емоційного реагування на музику, образно-асоціативне музичне мислення; здатність до інтерпретації та імпровізації; уяву, емоційність, інтуїцію; спеціальні здібності – музичний слух в усіх його проявах, відчуття ритму, ладове чуття, музична пам'ять.

Отже, на підставі аналізу наукової літератури з проблеми дослідження, нами визначено такі найважливіші критерії творчих здібностей учнів дитячої музичної школи: когнітивний та операційний.

Когнітивний критерій зорієнтовано на оперування певними знаннями щодо творчих здібностей і закономірностей та осмислене досягнення художньо-образного матеріалу, що передбачає вияв усвідомленої установки учнів на розвиток творчих здібностей. Когнітивний компонент, пов'язаний з індивідуальними способами сприймання, запам'ятовування, мислення та вирішення творчих завдань.

Операційний критерій зорієнтовано на активізацію уяви і фантазії учнів у процесі сприйняття і відтворення художніх образів у процесі розвитку творчих здібностей, що засновано на чуттєвому сприйманні художніх образів на основі їх співпереживання з життєвими аналогіями учнів; передбачає з'ясування здатності школярів до творчих проявів у діяльності.

Варто зазначити, що музична діяльність має три основні різновиди: сприймання, виконання і творення. Наскрізне пронизування творчістю всіх компонентів музичної діяльності визначає особливість підходу до музичного навчання, яке розглядається як творчий пошуковий процес, спрямований на стимулювання творчих здібностей дітей у процесі музичного пізнання [63].

Очевидним є взаємозв'язок між формуванням мотивації учнів й ефективністю їх пізнавальної діяльності. Мотивація музично-творчої діяльності зумовлена природою і специфікою музики як мистецтва, основним мотивом є естетична потреба, що спрямовує на глибоке, творче оволодіння мистецтвом. В учнів активно формується пізнавальний інтерес до музики, який переростає в музично-пізнавальну потребу, що проявляється в прагненні до нової музичної інформації, бажанні експериментувати зі звуками, тобто до власних імпровізацій [63].

Урахування вищесказаного дає змогу вищначити показники когнітивного критерію творчих здібностей учнів дитячої музичної школи визначено:

- пізнавальний інтерес до музики,
- здатність до емоційного реагування на музику,
- образно-асоціативне музичне мислення.

Показниками операційного критерію творчих здібностей учнів дитячої музичної школи визначено:

- здатність до інтерпретації та імпровізації;
- уяву, емоційність, інтуїцію, активність у процесі музично-творчої діяльності на уроці;

- спеціальні здібності – музичний слух в усіх його проявах, відчуття ритму, ладове чуття, музична пам'ять.

Наочно структура творчих здібностей учнів дитячої музичної школи показана на рисунку 1.1.

Рис. 1.1. Структура творчих здібностей учнів дитячої музичної школи

Для проведення діагностування творчих здібностей учнів дитячої музичної школи необхідно виокремити рівні сформованості досліджуваної якості, в даному випадку, високий, середній, низький.

Учні з *високим* рівнем сформованості творчих здібностей мають стійкий пізнавальний інтерес до музики, завжди емоційно реагують на музику, мають дуже добре розвинуте образно-асоціативне музичне мислення; вони виявляють здатність до самостійної інтерпретації музичного твору, інколи – до імпровізації; у них добре сформовані уява, вони достатньо емоційні; такі учні мають дуже добре розвинуті спеціальні здібності – музичний слух в усіх його проявах, прекрасне відчуття ритму, ладове чуття, гарну музичну пам'ять.

Учні з *середнім* рівнем сформованості творчих здібностей мають певний пізнавальний інтерес до музики, здатні до емоційного реагування на музику,

мають достатньо розвинуте образно-асоціативне музичне мислення; вони за стимулювання вчителя інколи виявляють здатність до інтерпретації музичного твору; у них загалом сформовані уява, вони емоційні; такі учні мають достатньо розвинені спеціальні здібності – музичний слух в усіх його проявах, непогане відчуття ритму, ладове чуття, музичну пам'ять.

Учні з *низьким* рівнем сформованості творчих здібностей не демонструють стійкого пізнавального інтересу до музики, не завжди здатні до емоційного реагування на музику, мають не дуже добре розвинуте образно-асоціативне музичне мислення; вони, як правило, не виявляють здатності до самостійної інтерпретації музичного твору; у них недостатньо сформовані уява, емоційність; такі учні мають не дуже добре розвинуті спеціальні здібності – музичний слух в усіх його проявах, слабке відчуття ритму й ладове чуття, погану музичну пам'ять.

Визначення сутності та структури досліджуваного поняття уможливило діагностику рівнів сформованості творчих здібностей учнів дитячої музичної школи. Діагностика творчих здібностей учнів дитячої музичної школи описана у наступному підрозділі.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ДИТЯЧОЇ МУЗИЧНОЇ ШКОЛИ У КЛАСІ БАЯНА

2.1. Дослідження рівня творчих здібностей учнів дитячої музичної школи

На початковому етапі дослідження для нас важливо було з'ясувати стан творчих здібностей учнів дитячої музичної школи за визначеними нами критеріями і показниками.

Констатувальний експеримент проводився на базі Калинівської дитячої музичної школи. Загалом у дослідженні взяли участь 20 учнів.

З метою з'ясування початкового стану сформованості творчих здібностей учнів дитячої музичної школи нами була розроблена методика констатувального експерименту. Даний експеримент складався із трьох етапів, у ході яких розв'язувалися наступні завдання:

1) Аналіз навчальної програми дитячої музичної школи та навчального плану з метою вивчення стану процесу формування творчих здібностей учнів.

2) Визначення критеріїв і показників сформованості творчих здібностей учнів дитячої музичної школи.

3) Виявлення рівнів сформованості творчих здібностей учнів дитячої музичної школи на початку дослідження.

Розв'язання цього завдання передбачало виявлення їх музичної обізнаності, рівня їхнього пізнавального інтересу до музики, здатності до емоційного реагування на музику, рівня сформованості образно-асоціативного музичного мислення учнів, а також визначення їхньої здатності до інтерпретації та імпровізації; наявності уяви, емоційності інтуїції; спеціальних здібностей – музичного слуху в усіх його проявах, відчуття ритму, ладового чуття, музичної пам'яті.

Обробка та осмислення результатів проведених нами бесід, анкетувань та спостережень, врахування особливостей установок, ретельний аналіз етапів виховної роботи, а також виявлення структурних компонентів творчих здібностей учнів дитячої музичної школи дали змогу визначити критерії сформованості творчих здібностей учнів дитячої музичної школи і розподілити показники цієї якості на дві основні групи: когнітивний та операційний критерії.

У процесі діагностики когнітивного критерію творчих здібностей учнів дитячої музичної школи визначали початковий рівень сформованості таких показників: пізнавальний інтерес до музики, здатність до емоційного реагування на музику, образно-асоціативне музичне мислення.

У процесі діагностики операційного критерію творчих здібностей учнів дитячої музичної школи визначали початковий рівень сформованості таких показників: здатність до інтерпретації та імпровізації; уяву, емоційність, інтуїцію; спеціальні здібності – музичний слух в усіх його проявах, відчуття ритму, ладове чуття, музична пам'ять.

Для проведення експериментального дослідження нами було використано методи: вибіркові бесіди; аналіз практичного досвіду вчителів музичної школи з приводу організації навчального процесу; педагогічне спостереження; метод експертного оцінювання.

Експертами були викладачі по класу баяна. Вони отримали чіткі інструкції, бланки для оцінювання творчих здібностей учнів за усіма показниками (Додаток Б), у яких мали проставити бали від одного до трьох, де 3 – високий рівень прояву того чи іншого показника; 2 – середній рівень; 1 – низький рівень відповідного показника творчих здібностей.

Узагальнені результати початкової діагностики творчих здібностей учнів дитячої музичної школи за сукупністю двох критеріїв показано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Узагальнені результати початкової діагностики
творчих здібностей учнів дитячої музичної школи**

Критерії	Рівні	Високий		Середній		Низький	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
когнітивний		2	10	9	45	9	45
операційний		2	10	11	55	7	35
Усього осіб: 20		2	10	10	50	8	40

Як видно з таблиці 2.1, в ЕГ за сукупністю двох критеріїв з низьким рівнем творчих здібностей було 8 учнів (40 %); з середнім рівнем – 10 учнів (50 %); з високим рівнем – 2 (10 %).

Узагальнені результати початкової діагностики творчих здібностей учнів дитячої музичної школи засвідчили недостатній рівень розвитку досліджуваної якості та необхідність розроблення і впровадження методики розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна.

Близько половини опитаних учнів не виявляли особливого інтересу до музичного мистецтва, зокрема, до музики для баяна й акордеона; вони не демонструють стійкого пізнавального інтересу до музики загалом, не завжди здатні до емоційного реагування на музику, мають не дуже добре розвинуте образно-асоціативне музичне мислення; вони, як правило, не виявляють здатності до самостійної інтерпретації музичного твору; у них недостатньо сформовані уява, емоційність; такі учні мають не дуже добре розвинуті спеціальні здібності – музичний слух в усіх його проявах, слабе відчуття ритму й ладове чуття, погану музичну пам'ять.

Наочно результати початкової діагностики творчих здібностей учнів дитячої музичної школи за сукупністю двох критеріїв показано на діаграмі нижче (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Результати діагностики творчих здібностей учнів дитячої музичної школи

Таким чином, на етапі констатувального експерименту було встановлено рівень розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи, а саме: визначено ставлення до музики для баяна та акордеона; виявлено наявний рівень образно-асоціативного музичного мислення, здатності до самостійної інтерпретації музичного твору; встановлено рівень спеціальних музичних здібностей учнів тощо. Отримані результати засвідчили недостатній рівень творчих здібностей учнів дитячої музичної школи і підтвердили необхідність віднайдення чинників і умов позитивного впливу на розвиток досліджуваної якості та розроблення методики розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна.

Той факт, що більшість учнів (90 %) дитячої музичної школи засвідчили недостатній рівень розвитку досліджуваної якості підтверджує необхідність розроблення і впровадження методики розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна.

2.2. Методика розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна

Методика розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна була розроблена з урахуванням результатів констатувального етапу експерименту, який засвідчив, які саме показники творчих здібностей учнів є найменш розвиненими й потребують формування і з урахуванням аналізу наукової, науково-методичної літератури з досліджуваної проблеми.

Під час реалізації розробленої методики формування творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна було впроваджено визначені нами педагогічні умови, а саме: організація навчального процесу в класі баяна з урахуванням рівня розвитку творчих здібностей учнів; забезпечення реалізації учнями їхніх творчих можливостей; створення творчої атмосфери, здорового морально-психологічного клімату в класі баяна через утвердження принципів педагогіки співробітництва. Звісно, ми прагнули того, щоб була завжди своєчасна доброзичлива оцінка творчої діяльності учнів-баяністів, позитивних зрушень у їхньому розвитку та щоб вчителі дитячої музичної школи помічали і цінували неповторну творчу індивідуальність кожного учня. Тому для розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна ми намагалися поступово ускладнювати творчі завдання; створювати в класі баяна сприятливий психологічний мікроклімат; організовувати взаємодію з учнями на основі творчої співпраці; сприяти самоактуалізації та саморозвитку учнів.

Як зазначалося вище, музична діяльність має три основні різновиди: сприймання, виконання і творення. Наскрізне пронизування творчістю всіх компонентів музичної діяльності визначає особливість підходу до музичного навчання, яке розглядається як творчий пошуковий процес, спрямований на стимулювання творчих здібностей учнів у процесі музичного пізнання. У розробленій методиці увага надавалася усім трьом видам діяльності учнів-

баяністів: сприйманню музичних творів, власному виконанню творів на баяні і елементам творення.

Отже, завдання, які ми перед собою ставили, стосувалися необхідності розвитку в учнів дитячої музичної школи таких показників творчих здібностей, як:

- пізнавальний інтерес до музики,
- здатність до емоційного реагування на музику,
- образно-асоціативне музичне мислення,
- здатність до інтерпретації та імпровізації;
- уява, емоційність, інтуїція;
- спеціальні здібності – музичний слух в усіх його проявах, відчуття ритму, ладове чуття, музична пам'ять.

Для цього нами було обрано й систематизовано низку методів і прийомів, які використовували з метою розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна. Нижче опишемо окремі засоби, методи і прийоми.

Для розвитку пізнавального інтересу до музики, музичної пам'яті ми використовували засоби інформаційно-комунікаційних технологій, а саме, крім того репертуару, що вивчали в класі баяна, пропонували учням щодня прослуховувати різні музичні твори за допомогою *комп'ютерних енциклопедій*, таких, як «Енциклопедія класичної музики», «Шедеври музики», «Энциклопедия популярной музыки Кирилла и Мефодия», «Музыкальные шедевры», «Музичні інструменти», «Классическая музыка», «Популярна музыка» та ін. Перевагою даних програм є великий обсяг пропонованої інформації. У них є все, що може стати в нагоді для музиканта-початківця: напрями в музиці, біографії композиторів і відомих музикантів з фотографіями і музичними файлами, інформація про сучасні музичні альбоми, історія створення інструментів і зразки їх звучання, відеофрагменти театральних постановок, віртуальні екскурсії по музеях, концертах і різних виставках тощо. Вони покликані сформувати в учнів бажання і вміння

працювати самостійно і є засобом залучення учнів у творчий процес створення власної музики, що сприяє розвитку їх творчих здібностей [77].

З метою розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи, вчителів необхідно на кожному уроці застосовувати *творчі завдання*. Такі завдання мають складати систему, яка дасть змогу сформувати і розвинути всю різноманітність інтелектуальної та творчої діяльності учнів. Творчі здібності забезпечують швидке набуття знань та умінь, закріплення й ефективне застосування їх на практиці. А це означає, що для розвитку даних здібностей велике значення має розвиток психічних процесів – пам'яті, уваги, уяви, швидкої реакції, асоціативності, абстрактності мислення. Саме ці якості, за даними психологів, – основа для розвитку творчих здібностей учнів. Тому саме на них ми намагалися впливати в першу чергу.

Дослідження вчених (Л. Виготський, Є. Крупник, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн) переконливо доводять, що завдяки творам мистецтва відбувається активізація зорових, слухових та інших рецепторів з наступною зміною фізіолого-біологічних ритмів організму. Під впливом мистецтва розвиваються такі елементи творчого мислення, як образність, уява, фантазія, що активізують емоційно-чуттєву сферу людини. Естетичні емоції супроводжуються напруженням інтелектуальних сил, що об'єднують естетичні переживання і пізнання. Глибина розбуджених почуттів є однією із спонукальних сил творчої діяльності.

Також доцільно використовувати *методи сприймання і трактування художніх образів музики* на ґрунті діалогічних засад (обговорення, діалог, дискусія, евристичні запитання, емоційне стимулювання, співпереживання). Такі методи встановлюються за умови психологічної підтримки учня, забезпечення щирості у взаємовідносинах, позитивного забарвлення емоційної сторони навчального процесу [72]. Ці методи позитивно впливають на розвиток творчих здібностей учнів.

Доцільно використовувати методи, засновані на свідомому застосуванні засобів практичного вирішення художніх цілей. До таких методів віднесено:

метод композиційної побудови, архітектонічного формування, емоційної ідентифікації, уявної аудиторії, рефлексивного оцінювання, *осмислення виконавської інтерпретації, створення власних музичних образів*. Застосування таких методів передбачає створення ситуацій творчого пошуку, емоційного переживання художнього образу, поетапного формування комплексу виконавських умінь, розвитку рефлексивного мислення [72]. Звісно, ці методи, спрямовані на розвиток творчих здібностей учнів дитячої музичної школи, доцільно використовувати у роботі зі старшими учнями, які вже мають певний музично-виконавський досвід гри на баяні.

Суттєвою ознакою творчої діяльності учнів дитячої музичної школи є суб'єктивна новизна продукту діяльності. За своїм об'єктивним значенням «відкриття» учня може бути і новим, незвичним, але, в той же час, виконуватися за вказівкою вчителя, за його задумом, з його допомогою, а тому не бути творчістю. І в той же час учень може запропонувати таке рішення, яке вже відоме, використовувалося на практиці, але додумався він до нього самостійно, не копіюючи відоме. У цьому випадку ми маємо справу з творчим процесом, заснованим на інтуїції, самостійному мисленні учня. Тут важливий сам психологічний механізм діяльності, в якій формується вміння вирішувати нешаблонний, нестандартні задачі. Успішне формування в школярів творчих здібностей можливе лише на основі врахування вчителем основних особливостей учнівської творчості.

Одним з цікавих і корисних видів музичної творчості учнів є імпровізація (від латинського *improvisus* – несподіваний, раптовий). Це особливий вид художньої діяльності, коли щось створюють безпосередньо під час виконання роботи.

Музичні імпровізації бувають різних видів. Найпоширенішими є співацькі й інструментальні. Досвід показує, що співацька імпровізація – одне з улюблених занять школярів. Нею із задоволенням займаються не тільки діти, котрі добре вміють співати, а й ті, хто погано володіє голосом. Але у контексті дослідження нас більше цікавила *інструментальна*

імпровізація. Тому на уроках навчання гри на баяні пропонували учням виконати такі творчі завдання:

- зімпровізувати на баяні короткий ритмічний малюнок;
- придумати закінчення до окремих двотактових відрізків ритму;
- створити невелику мелодію на баяні на ту чи іншу тему;
- зімпровізувати мелодію до готових ритмізованих прикладів тощо.

Таким чином, *творчі завдання* ми розглядаємо як завдання, самостійне (чи частково самостійне) виконання яких спрямоване на творчу самореалізацію учнів, а також на оволодіння новими знаннями та способами творчої діяльності. Спираючись на типологію самостійної діяльності школярів (І. Лернер, І. Огородніков, П. Підкасистий), систематизацію творчих музичних завдань у педагогіці (Н. Ветлугіна), класифікацію за прийомами розумової діяльності (О. Савченко, Н. Каневська), операцій мислення (Н. Підгорна), творчі завдання в нашій методиці становлять систему, в якій перехід від одного типу до іншого характеризується: поступовим зростанням самостійності учнів; ускладненням пошукових мислительних дій; динамікою розгортання творчих проявів учнів в імпровізації, інтерпретації музичних творів.

Система творчих завдань побудована за принципом збільшення проявів творчості в музичній діяльності учнів: від завдань з мінімальними творчими елементами до максимально творчих. Класифікуємо завдання на три типи:

1. Підготовчі творчі завдання.
2. Реконструктивно-евристичні творчі завдання.
3. Креативні завдання (на створення власних інтерпретацій, імпровізацій, композицій тощо).

Підготовчі творчі завдання застосовуються з метою: зацікавити учнів, сприяти першим творчим проявам у процесі навчання гри на баяні, дати відчутти виразність засобів музичної мови в творчій діяльності. При цьому учням-баяністам дається пошукова установка: створити, придумати, знайти. Школярі виконують їх у тісному контакті з учителем, виявляючи елементарні творчі дії.

Самостійні дії учнів під час виконання реконструктивно-евристичних творчих завдань стають більш складними, у порівнянні з підготовчими завданнями, їх мета полягає в тому, щоб спонукати учнів до перетворювальної (творчої) діяльності з музичним матеріалом, залученні до самостійної інтерпретації музичного образу того чи іншого твору, який вони вивчають у класі баяна. Завдання другого типу передбачають цілеспрямовані пошуки учнів у процесі їх вирішення на етапі співтворчості з учителем за умови домінуючої ролі учнів.

Креативні завдання передбачають самостійні дії учнів і спрямування на актуалізацію їхнього творчого потенціалу. Вони даються без будь-якого обмеження з боку вчителя, визначення чи заданості, без точних вказівок і зобов'язання їх дотримуватися. Школярі самі створюють задум чи художній образ, самостійно втілюють його засобами гри на баяні. Завдання третього типу є важливими для вчителя, оскільки можливість і успішність виконання їх учнями є результатом сформованості їхніх творчих здібностей. У таких завданнях учні максимально самовиражаються, виявляються індивідуальні творчі риси кожного учня-баяніста.

З метою формування творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна ми активно використовували фольклорний репертуар, оскільки фольклор, завдяки своїй синкретичній природі, розглядається як мистецьке явище, що містить значний потенціал впливу на розвиток цілісного характеру художньо-образного мислення дітей. Реалізація цього впливу в умовах педагогічного процесу можлива на основі застосування інтегрованого підходу до впровадження фольклорного матеріалу на уроках гри на баяні, який виявляється в активізації взаємодії між сприйманням художніх образів, варіативним оперуванням їх окремими елементами та цілісним відтворенням у виконавсько-творчій діяльності.

Зокрема, використовували такі твори: обробки українських народних пісень: «Їхав козак на війноньку», «Гей, видно село», «Розпрягайте, хлопці, коні», «Вийшли в поле косарі» тощо. А також використовували обробки

відомих композиторів: обр. М. Різоля «Козачок», обр. М. Різоля «Гопак», обр. М. Різоля «Гаївка», обр. М. Різоля «Веснянка», обр. К. Мяскова «Український хоровод», обр. М. Різоля «Коломийки», обр. П. Лондонова «Яблучко», обр. О. Холмінова «Кадриль», обр. М. Корецького «Весела кадриль», обр. П. Говорушка «Полька», обр. М. Чайкіна «Полька-янка», обр. М. Чайкіна «Молдовеняска», обр. В. Максимова «Лекурічі» тощо.

Також учням пропонували творчі завдання на створення поспівок, відтворення відсутніх епізодів на заданий початок або кінець музичного твору тощо.

Які б твори ми не вивчали, чи класичного репертуару, чи оригінальні твори, чи обробки народної музики, завжди спонукали учнів-баяністів до художньо-оцінювальної діяльності та словесного вираження вражень від мистецького образу; намагалися стимулювати творчу уяву учнів через музично-рольове входження до музичного образу; залучати їх до художньо-метафоричних зіставлень з метою активізації творчої фантазії учнів; прагнули накопичення школярами образно-інформаційного фонду.

Опосередкованим засобом стимулювання творчої самореалізації учнів є створення виховного середовища, що орієнтує на визнання дитиною цінності творчих рис особистості, зміну морально-психологічного клімату в класі в напрямі довіри, поваги до дитини, уважного ставлення до її діяльності тощо.

З метою спонукання учнів до творчої самореалізації, до розвитку їхніх творчих здібностей вчителі школи намагалися створити емоційно збагачене навчально-виховне середовище, в якому панувала атмосфера довіри, взаємоповаги до думок і дій кожного учня. При цьому використовувалися різні методи і прийоми: самостійне розв'язання музично-творчих завдань, проведення музичних ігор, розв'язання музичних загадок тощо, що сприяло розвитку в учнів почуття свободи у творчості, розкріпаченню учнів, зацікавлювали їх можливістю брати безпосередню участь у процесі творчості.

Важливим завданням для педагога було спрямовувати учнів одержувати нову музичну інформацію, реалізувати себе у різних видах музичної діяльності. Самостійне образно-асоціативне музичне мислення учнів виявлялося в евристичних бесідах та у виконанні творчих завдань, які вимагали від учнів пошуку багатоваріантних відповідей, сприяли зростанню самостійності, оригінальності у трактуванні музичних образів, виявленню власного стилю в імпровізаціях. Завдяки створенню атмосфери творчого сприяння учні включалися у процес створення, наприклад, самостійних інтерпретацій музичних творів, одержуючи задоволення.

Доцільним для розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна є застосовування проблемно-пошукових завдань (на осягнення учнями музично-теоретичних знань, на усвідомлення художньо-змістовної сутності музичних творів, що вивчаються, на самостійний вибір засобів музично-виконавської виразності). Варто зазначити, що такі проблемно-пошукові завдання, як, знайти у тому чи іншому випадку найкращу аплікатуру, виконати твір зі змінами засобів виразності, створення власної інтерпретації музичного твору тощо, ми пропонували не лише старшокласникам, а й учням-баяністам молодших класів. Звісно, складність пропонованих завдань варіювалась залежно від індивідуальних особливостей учнів і рівня підготовки.

Існують такі методики, зокрема П. Серотюка, які не рекомендують відразу навчати дитину сольній грі на інструменті. Спочатку потрібно пограти з ним у дуеті, щоб дитина швидко й легко освоїла штрихи, динамічні відтінки, прийоми. Довіряючи учневі зіграти лише лівою рукою, сам учитель веде виразну мелодійну лінію. Учням цікаво створювати самим музичні образи. Наприклад, учневі не важко буде уявити кроки – тихі й голосні, швидкі й повільні, кроки дітей і дорослих, ходу тварин тощо. Кроки можуть бути різні: спокійні, упевнені, обережні або граціозні й засоби, якими вони будуть виражатися – теж різні. Іноді з маленької п'єски може розгорнутися ціла історія. Спочатку в головній ролі – маленьке ведмежа, потім сердитий

тато-ведмідь, і кожний з'являється не випадково – зі своєю метою, у своєму характері, насичуючи й змінюючи музичну тканину. Одним з найцікавіших сучасних композиторів, що пишуть для юних баяністів, вважають Віктора Власова, який уміє, використовуючи мінімальні засоби, створювати змістовну музику. Його твори виховують не просто музикантів, а художників у найвищому змісті цього слова. А ще неодмінно варто використовувати на уроках музики фольклорні наспіви, корисним буде використати на початковому етапі навчання талановитий, цікавий авангард, і тільки після можна переходити до творів класичних. Усе це позитивно впливає на формування творчих здібностей учнів-баяністів.

Основним засобом виховання є репертуар. Любов до світової та української музики педагог може прищепити учням, якщо буде виховувати їхній музичний смак на народній і класичній музиці, а також на кращих традиціях українських та світових композиторів.

У процесі роботи над музичним твором варто ознайомити учня з основними особливостями творчості даного композитора, з характерними рисами його стилю. Дуже корисно провести бесіду про творчий шлях композитора. Учень повинен розуміти думки й почуття, якими керувався автор, створюючи музичний твір. Добре було б розповісти й про видатних виконавців цього твору. Маючи ці відомості, учень зможе глибше розкрити зміст твору засобами, доступними його інструменту – баяну.

Але, і при самому сумлінному відношенні до своєї справи з боку педагога, учень не досягне, все-таки, необхідних результатів, якщо не буде працювати сам – наполегливо, завзято, вдумливо й зосереджено. Тому одне з головних завдань педагога – прищепити учневі любов до праці, наполегливість і волю.

Виховання й навчання становлять єдине ціле у педагогічному процесі. У справі фахової освіти баяніста основна мета педагога – розвинути в учня любов до музики й музичне мислення, навчити розуміти художній твір і емоційно реагувати на його зміст, забезпечити вільне володіння інструментом

і всебічне зростання виконавських навичок учня, що в результаті позитивно впливає на розвиток творчих здібностей учнів.

Розуміння художнього твору перебуває в тісному зв'язку з емоційною чутливістю виконавця. Любити учень буде тільки ті твори, образи яких йому зрозумілі й активно впливають на його емоції. Обов'язок педагога розширювати сферу доступних учневі понять і образів.

Любов учня до музики можна розвивати різними шляхами. Одним з них є виконання художніх творів самим педагогом, як у класі, так і на концертах.

Важливим принципом навчання є систематичне керівництво процесом навчання учня на основі продуманого індивідуального плану. Педагогові необхідно пам'ятати, що складання індивідуального плану дуже відповідальний етап педагогічної роботи. Вдалий підбір репертуару сприяє швидким успіхам учня, і навпаки, помилки при складанні можуть викликати вкрай небажані наслідки.

Щоб виховати кваліфікованого баяніста, треба проходити із учнем твори різноманітних жанрів і стилів. Значну частину навчального репертуару повинні становити обробки народних пісень і танців, тому що баян народний інструмент і від баяніста, насамперед, потрібне гарне виконання народної музики. Поряд із цим, у педагогічний репертуар необхідно включати переклади музики композиторів-класиків. Педагогові необхідно й самому робити такі переклади й навчити цьому своїх вихованців.

Перекладання для баяна творів, написаних для інших інструментів, покладає на педагога велику відповідальність за правильне використання можливостей свого інструмента, його фарб і специфічних особливостей звучання. Дуже важливо навчити баяніста розкривати зміст твору способами й засобами, властивими баяну, а не наслідувати сліпо інструмент, для якого написано в оригіналі даний твір.

Іноді деякі педагоги намагаються в основу своєї роботи покласти максимальний розвиток тільки найбільш сильних сторін обдарування учнів і ігнорують найбільш слабкі. Наприклад, якщо учень має гарні технічні дані (а

особливо, якщо ці дані відмінні), йому дають багато творів підкреслено віртуозних і майже не працюють над п'єсами кантиленного характеру. Трапляється й навпаки: якщо учневі легко даються твори кантиленного характеру, педагог всю свою увагу спрямовує на ліричний репертуар, майже нічого не роблячи для технічного зростання учня. Такі педагоги демонструють успіхи своїх вихованців на тому репертуарі, який їм дуже легко дається, і не показують у репертуарі, де можуть виявитися їх більше слабкі сторони. Такий обмежений, однобічний розвиток учня, звісно, не сприяє розвитку його творчих здібностей.

Підвищуючи загальний музичний рівень учня, необхідно в той же час розвивати його природні технічні можливості, щоб він міг виконувати будь-який репертуар. Запорука успіху в цьому – правильна й систематична робота за інструментом. Учень повинен усвідомити, що краще грати менше, але щодня, ніж більше, але нерегулярно.

Дуже важливо при цьому, щоб учень не тільки вмів працювати за інструментом, але й полюбив сам процес роботи, а це можливо лише за умови глибокого розуміння ним своїх завдань як майбутнього музиканта-виконавця.

Треба також навчити баяніста знаходити помилки й недоліки процесу самостійної роботи й бачити його труднощі, виховати в ньому наполегливість і прагнення до подолання цих труднощів. Особливо важливо виховувати ці якості в тих, хто вважає, що їм все легко дається, а відтак, для них не обов'язково багато працювати. Навіть самому обдарованому учневі для розвитку його творчих здібностей необхідна кропітка праця. Кожний учень баяніст завжди повинен пам'ятати, що робота над твором не закінчується з подоланням перших труднощів, що за ними ідуть ще більш складні виконавські завдання, пов'язані, перш за все, з інтерпретацією твору.

Для розвитку творчих здібностей учнів-баяністів велике значення має виконавський показ учителя. Виконуючи учневі музичні твори на інструменті, викладач вирішує відразу декілька педагогічних завдань, по-перше прилучає учня до музики (вчить слухати музику, прищеплює любов

до музики), по-друге, використовуючи принцип наочності, розвиває в учня інтерес до інструмента, бажання вчитися виконавству на інструменті) й по-третє, поступово вводить учня в навчальний процес.

Необхідно, однак, відразу ж відзначити, що виконання педагогом у класі творів, які вивчає учень не завжди корисно. Занадто часте виконання або обов'язкове програвання кожної нової п'єси може загальмувати розвиток ініціативи учня. Треба враховувати, як саме й у який період роботи над твором корисно грати його учневі.

Вчителю, виконуючи твір в класі, варто намагатися це зробити якомога краще. Гарне виконання збагатить учня яскравими художніми враженнями й послужить стимулом для подальшої самостійної роботи. Граючи учневі, необхідно, однак, завжди враховувати його можливості.

Виконання твору перед початком роботи має місце переважно у молодших класах дитячої музичної школи. Це часто приносить більшу користь, тому що дитині іноді важко самостійно розібратися в деяких творах, а вивчення їх без попереднього ознайомлення протікає повільно й мляво. Все-таки навіть у молодших класах не слід користуватися винятково тільки цим методом роботи. З перших же кроків навчання треба давати учням систематичні завдання по самостійному ознайомленню з твором, щоб розвивати їхню ініціативу. Поступово кількість таких завдань повинна збільшуватися, а попереднє виконання педагогом повинно стати виключенням. У старших класах цей прийом використовується значно рідше.

Поряд з виконанням твору у цілому, педагоги часто грають його уривками, це особливо корисно в процесі роботи з учнем на серединному етапі вивчення твору.

З метою розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи в класі основного музичного інструмента (баяна) доцільно поєднувати різні методи навчання, використовуючи поряд з пояснювально-ілюстративним та репродуктивним методом частково-пошуковий та проблемно-пошуковий.

Пояснювально-ілюстративний метод.

Найбільше поширений в навчальній практиці. Він дозволяє за порівняно невеликий час передати значний обсяг інформації. Він містить частини:

- словесну (пояснення, розповідь, диспут, бесіда);
- наочну (література, записи, фільми, ноти);
- практичну.

До пояснювально-ілюстративний методів відносять педагогічний виконавський показ, який безсумнівно посилює інтерес до навчання. Навчально-педагогічна практика підтвердила слова К. Ушинського «Слова учат, примеры – влекут».

Немає необхідності доводити, що тільки повноцінний професійний показ може привабити учня. Особливо велике значення має показ, коли розучуються нові прийоми (тремоло, вібрато...). Можна в цілому виконати твір, а можна частинами, з перебільшенням, що підкреслює важкі технічні чи звукові моменти. Такий показ Г. Нейгауз називав «заповільненою зйомкою» і рекомендував як засіб для активізації образно-емоційного сприйняття музики.

Репродуктивний метод.

Використовується, коли учень ще не привчений до самостійного вирішення завдань, які перед ним стоять. Сутність його полягає у багаторазовому повторенні вивченого матеріалу з метою його закріплення. Цей метод особливо часто використовується педагогами-музикантами і є доволі ефективним у доведенні до автоматизму виконання того чи іншого складного елемента.

Частково-пошуковий метод.

При цьому методі завдання, поставлене педагогом частково вирішується учнем. Так учневі, який має відповідну підготовку можна довірити завдання, пов'язані з аплікатурою, міхом, гармонічним аналізом.

Проблемно-пошуковий метод.

Один з найбільш дієвих і ефективних методів у роботі зі старшокласниками. В загальній педагогіці говориться, що проблемне навчання передбачає послідовне і цілеспрямоване залучення учнів до вирішення проблем, в процесі чого вони активно засвоюють нові знання.

Вищим етапом самостійної роботи є *творчий метод*.

Сутність його полягає в тому, що учневі надається можливість самому вирішувати технічні і творчі завдання. Безумовно, останні методи є найбільш ефективними щодо формування творчих здібностей учнів дитячої музичної школи.

Таким чином, використання різноманітних методів навчання під час навчання гри на баяні чи акордеоні сприяє розвитку умінь учнів: використовувати баяну різних видах музичної діяльності; читати з аркуша нескладні музичні твори окремо і разом двома руками; акомпанувати солістові, хору або власному співу; виконувати нескладні музичні твори, різні за стилями та жанрами; транспонувати супроводи до пісень на лівій клавіатурі у запропоновану тональність; перекладати нескладні фортепіанні твори для баяна (акордеона); виконувати п'єси кантиленного характеру (народна обробка, класична або оригінальна); виконувати твори рухливого характеру (танець) тощо.

Крім того, окремої уваги заслуговував розвиток в учнів-баяністів таких умінь і навичок:

- самостійно добирати репертуар відповідно до тематики, мети і завдань конкретного музичного заходу,
- підготувати програму до виступу,
- володіти емоційно-вольовим станом під час виступу,
- виявляти індивідуальне «артистичне амплуа».

Найважливіша мета самостійної роботи учнів-баяністів – розвиток їхнього самостійного музичного мислення, що вимагає від них творчої ініціативи, бачення нових комбінацій, здатності до індивідуального прийняття рішень, а також розв'язування різних проблем перед прийняттям рішень, навичок самостійної роботи.

Форми самостійної роботи учнів, які доцільно використовувати з метою подальшого розвитку їхніх творчих здібностей: вивчення етюдів та нескладних п'єс за планом самостійного вивчення музичних творів;

повторення творів, вивчених попередньо; відвідування концертів, виступів відомих представників баяно-акордеонного мистецтва тощо. У самотійній роботі доцільно поєднувати різні види завдань:

- гра технічних вправ, гам і етюдів (з цього завдання корисно починати заняття і витрачати на це приблизно третину часу);
- розбір нових творів;
- завдання з визначення аплікатури, зміни напрямків руху міха;
- вивчення напам'ять нотного тексту, необхідного на даному етапі роботи; робота над звуком та конкретними деталями (слідуючи рекомендаціям, даним викладачем на уроці);
- доведення твору до концертного виконання;
- програвання усієї програми перед контрольним заходом або концертом;
- читання з листа нескладних творів;
- підбір на слух знайомих мелодій;
- виконання варіативних вправ (ритмічні видозміни, зміщення акцентів, варіанти артикуляції, динаміки, фактури) [51].

Позитивно впливає на розвиток творчих здібностей учнів дитячої музичної школи їхня участь у різноманітних позаурочних заходах.

Ефективність участі школярів у комплексних заходах, різних за своєю тематикою («Щедрий вечір», «Осінній вальс», «До дня народження «Кобзаря»», «Композитори дітям», «Пори року у творах для баяна», «У світі танго» тощо), сприяла максимальному самовиявленню учнів-баяністів у творчості, поглибленому й емоційно-естетичному пізнанню і переживанню, активізації образно-асоціативної сфери, що позитивно впливало на розвиток їхніх творчих здібностей в цілому.

Безперечно, для розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи важливе значення має участь учнів-баяністів у концертно-виконавській діяльності. Ми намагалися всіляко намагалися залучити до такої діяльності якомога більшу кількість учнів-баяністів, адже це корисно

усім, особливо в контексті розвитку їхніх творчих здібностей. В академічних концертах, що регулярно проводяться у школі брали участь усі учні, які займаються по класу баяна. Крім того, в дитячій музичній школі регулярно організовуються й проводяться концерти, присвячені різним святковим дням, знаменним і пам'ятним датам, у яких учні-баяністи завжди беруть участь.

Звісно, що концертна діяльність учні-баяністів виходить далеко за межі дитячої музичної школи, оскільки вони є активними учасниками різних мистецьких заходів, котрі проводяться у місті, в обласному центрі тощо. Наприклад, в Калинівському районному будинку культури щорічно відбувається районний фестиваль дитячої творчості «Веселі дзвіночки», присвячений Міжнародному дню захисту дітей. Фестиваль був заснований у 2000 році і щороку відкриває молоді таланти Калинівщини у вокальному, хоровому, інструментальному та хореографічному жанрах. Для інструменталістів-баяністів це чудовий шанс показати себе, продемонструвати свою виконавську майстерність і творчі здібності. І кращі учні школи є активними учасниками усіх таких дійств.

Спостереження, здійснені педагогами після застосування розробленої методики засвідчили значні якісні зрушення в учнів-баяністів щодо їхніх творчих здібностей. Більшість з них почали демонструвати стійкий пізнавальний інтерес до музики, здатність до емоційного реагування на музику, виявили добре розвинуте образно-асоціативне музичне мислення; вони яскраво демонстрували здатність до самостійної інтерпретації музичного твору; у них досить добре сформовані уява, емоційність; в учнів спостерігалися добре розвинуті спеціальні здібності – музичний слух в усіх його проявах, прекрасне відчуття ритму й ладове чуття, гарна музична пам'ять. Це дає підстави стверджувати про ефективність пропонованої методики.

ВИСНОВКИ

У вирішенні складних музично-освітніх завдань сучасна дитяча музична школа потребує нових теоретичних розробок, ефективних методик музичного навчання й виховання дітей, розв'язання різноманітних художньо-педагогічних проблем, чільне місце серед яких посідає проблема формування творчих здібностей. Тому її дослідження безпосередньо впливає на теорію та практику музичної освіти школярів.

Одним з найважливіших завдань сучасної дитячої музичної школи є формування творчої, мислячої особистості. Головною метою дитячої музичної школи є створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу та таких індивідуальних здібностей особистості, які забезпечать їй досягнення життєвого успіху. Тому зараз все більше уваги приділяється питанням творчого розвитку дітей, де головним завданням виступає розвиток їх творчих здібностей засобами музичного мистецтва.

У дослідженні творчі здібності учнів дитячої музичної школи визначено як здібності за допомогою яких вони можуть займатися продуктивною музично-творчою діяльністю і поєднують: пізнавальний інтерес до музики, здатність до емоційного реагування на музику, образно-асоціативне музичне мислення; здатність до інтерпретації та імпровізації; уяву, емоційність, інтуїцію; спеціальні здібності – музичний слух в усіх його проявах, відчуття ритму, ладове чуття, музична пам'ять.

У дослідженні визначено критерії творчих здібностей учнів дитячої музичної школи: когнітивний та операційний з відповідними показниками. Показниками когнітивного критерію творчих здібностей учнів дитячої музичної школи визначено: пізнавальний інтерес до музики, здатність до емоційного реагування на музику, образно-асоціативне музичне мислення. Показниками операційного критерію творчих здібностей учнів дитячої музичної школи визначено: здатність до інтерпретації та імпровізації; уяву, емоційність, інтуїцію; спеціальні здібності – музичний слух в усіх його

проявах, відчуття ритму, ладове чуття, музична пам'ять. Визначення сутності та структури досліджуваного поняття уможливило діагностику рівнів сформованості творчих здібностей учнів дитячої музичної школи.

Під час реалізації розробленої методики формування творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна було впроваджено визначені педагогічні умови, а саме: організація навчального процесу з урахуванням рівня розвитку творчих здібностей учнів; забезпечення реалізації учнями їхніх творчих можливостей; створення творчої атмосфери, здорового морально-психологічного клімату в класі баяна через утвердження принципів педагогіки співробітництва. Звісно, ми прагнули того, щоб була присутня своєчасна доброзичлива оцінка творчої діяльності учнів-баяністів, позитивних зрушень у їхньому розвитку та щоб вчителі дитячої музичної школи помічали і цінували неповторну творчу індивідуальність кожного учня. Тому для розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна ми намагалися поступово ускладнювати творчі завдання; створювати в класі баяна сприятливий психологічний мікроклімат; організовувати взаємодії учнів і педагогів на основі творчої співпраці; сприяти самоактуалізації та саморозвитку учнів.

Для формування творчих здібностей учнів дитячої музичної школи у класі баяна використовували методи: використання комп'ютерних енциклопедій; творчі завдання (підготовчі, реконструктивно-евристичні, креативні); метод сприйняття і трактування художніх образів музики на ґрунті діалогічних засад; метод осмислення виконавської інтерпретації; творення власних музичних образів; музичні ігри; евристичні бесіди; проблемно-пошукові завдання тощо.

Перспективними для подальших досліджень вважаємо такі напрями: розвиток творчих здібностей учнів дитячої музичної школи засобами інших музичних інструментів; використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку розвитку творчих здібностей учнів дитячої музичної школи тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина О. А. (1990). Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : для пед. спец. высш. учеб. заведений. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Просвещение, 141 с.
2. Абульханова-Славская К. А. (1980). Деятельность и психология личности. М. : Наука, 1980. 335 с.
3. Александрина Н. Б. (2014). Психолого-педагогическая направленность развития музыкально-творческих способностей учащихся пианистов детских школ искусств. *Мир наук, культуры, образования*. №1. С. 9-12.
4. Апраксина О. А. (1983). Методика музыкального воспитания в школе. М.: Просвещение, 224 с.
5. Арістова Л. (2007). Естетичне ставлення до мистецтва: теоретичні підходи. *Мистецтво та освіта*. №3. С. 18-22.
6. Артоболевская А. Д. (1990). Первая встреча с музыкой. М. : Советский композитор, 101 с.
7. Арчажникова Л. Г. (1990). Методика музыкального воспитания: учеб. пособие. М.: Изд-во МГЗПИ, 1990. Ч.1. 50 с.
8. Асафьев Б. В. (1973). Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. Л.: Музыка, 144 с.
9. Баренбойм Л. А. (1969). Вопросы фортепианной педагогики и исполнительства. Л. : Музыка, 282 с.
10. Беземчук Л. (2001). Творчий розвиток школярів засобами музичного мистецтва. *Мистецтво та освіта*. №1. С. 43-45.
11. Бех І. Д. (2003). Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 280 с.
12. Бітус А. Ф. (2005). Питання музичного виховання і навчання : навч.-метод. посіб. Мн. : Бел. держ. пед. ун-т, С. 15-45.

13. Болгарський А. (2000). До історії музично-педагогічної освіти в Україні. *Наукові записки: збірник наукових статей Нац. пед. університету ім. М. П. Драгоманова. Ювілейний випуск*. К.: НПУ. С. 17-21.
14. Бочкарєв Л. Л. (1997). Психология музыкальной деятельности. М.: Изд-во "Институт психологии РАН", 352 с.
15. Ветлугина Н. А. (1968). Музыкальное развитие ребенка. М.: Просвещение, 413 с.
16. Ветлугина Н. А. (1983). Теория и методика музыкального воспитания в детском саду. М.: Просвещение, 255 с.
17. Выготский Л. С. (1991). Педагогическая психология. М.: Педагогика, 479 с.
18. Гадалова І. М. (1992). Історія музичного виховання ХХ ст.: Конспект лекції. К.: Ін-тут ім. Драгоманова, 34 с.
19. Говорун Д. И. (1990). Творческое воображение и эстетические чувства. К.: Вища школа, 141 с.
20. Гончаренко С. У. (1997). Український педагогічний словник. К.: Либідь, 374 с.
21. Горожанкіна О. Ю. (2014). Розвиток музично-творчих здібностей учнів в процесі навчання в фортепіанному гуртку. *Науковий огляд*. №1. С. 190-197.
22. Грінченко М. О. (1961). Історія української музики. 2-е вид. Нью-Йорк: Український музичний ін-т, 192 с.
23. Гузій Н. В. (1990). Методичні основи формування музично-естетичної культури молодших школярів у фортепіанному класі ДМШ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4245/1/Huziy.pdf>
24. Гура В. В. (2012). Методика формування музично-теоретичних знань у студентів педагогічних училищ та коледжів засобами

українського музичного фольклору. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки.* №1. С. 133-138.

25. Гузий Н. В. (1990). Формирование музыкально-эстетической культуры школьников в условиях внешкольного начального музыкального 96 образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01; Киев. гос. ун-т им. Т.Г. Шевченко. Киев, 23 с.
26. Давидов М. (1997). Теоретичні основи формування виконавської майстерності баяніста. К., С. 14.
27. Дем'янчук О. Н. (1997). Педагогічні основи формування художньо-естетичних інтересів школярів: навч.-метод. посібник. К.: ІЗМН, 64 с.
28. Дряпіка В. І. (1997). Соціально-педагогічні основи формування студентської молоді на цінності музичної культури: автореф. дис. ... д-ра пед. наук 13.00.01., 13.00.05, Київський національний університет ім. Т. Шевченка. К., 44 с.
29. Завадська Т. М. (1993). Об'єктивні та суб'єктивні фактори формування музично-естетичного досвіду молодших школярів. *Музичне мистецтво у духовному розвитку особистості*. Чернігів, С. 52-57.
30. Кабалевский Д. (1984). Воспитание ума и сердца : книга для учителя. М. : Просвещение, 206 с.
31. Кабалевский Д. Б. (1973). Идейные основы музыкального воспитания. *Музыкальное воспитание в современном мире: Матер. IV конференции Междунар. общества по муз. воспитанию*. М.: Советский композитор, С. 23-33.
32. Карась С. (2011). Технічні можливості сучасного баяна (акордеона) [Електронний ресурс]. *Молодь і ринок.* № 7. С. 58-62. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_7_14
33. Кирнарская Д. К. (2004). Психология специальных способностей. *Музыкальные способности*. М. : Таланты – XXI век. 496 с.

34. Князев В. (2004). Удосконалення виражальних можливостей баяна як стимул до розвитку виконавської техніки. *Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського: Музичне виконавство*. Кн. 10. К., Вип. 40. С. 21.
35. Ковалев В. К. (1960). Психологические способности человека, Т.2. Способности. Л., ЛГУ, С. 63-65.
36. Коваль О. В. (2002). Формування музичних здібностей молодших школярів на уроках музики; автореф. ... канд. пед наук. Київ. 18 с.
37. Колосок В. И. (1996). Исследование психологических механизмов чувства тембра как эмоциональной музыкальной способности. *Психология одаренности: проблемы, структура, показатели. Сб. статей. Укр. центр творчества детей и юношества*, С. 75-78.
38. Кондратенко Г. Г. (2009). Формування творчих здібностей підлітків у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва. *Наук. записки: Зб. наук. статей НПУ імені М. Драгоманова*. Вип. 59. К., С. 78-84.
39. Кремень В. Г. (2005). Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. К.: Грамота, 448 с.
40. Крутецкий В. А. (1980). Психология. М. : Просвещение, 236 с.
41. Кушка Я. С. (2007). Методика музичного виховання дітей. Вінниця: Нова книга, 216 с.
42. Ліпська С. Л. Концептуальні засади організації музичного навчання у закладах позашкільної спеціальної освіти. [Електронний ресурс]. *Рукописи книжок VI. Культурологічні читання пам'яті В. Подкопаєва. Національний мовно-культурний простір України в контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів*. Режим доступу: http://culturalstudies.in.ua/knigi_7_29.php.
43. Лук А. А. (1978). Психология творчества. М.: Наука, 258 с.
44. Марков М. (1980). Теория искусства: функциональный подход. *Восприятие музыки: Сб. ст. М.: Музыка*, С. 28-37.

45. Мартинюк В. Розвиток творчих здібностей учнів дитячих музичних шкіл у процесі гри на фортепіано [Електронний ресурс]. https://revolution.allbest.ru/pedagogics/00856493_0.html
46. Марцинів В. В. Структурні компоненти творчих здібностей учнів шкіл мистецтв у навчальному процесі з використанням електронного музичного інструментарію [Електронний ресурс]. <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/18956/1/Martsyniv%2C%20V.%20V..pdf>
47. Масол Л. М. (2001). Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх іновацій. *Мистецтво та освіта*. № 1. С. 2-5.
48. Масол Л. М. (2006). Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. К.: Промінь, 432 с.
49. Матоніс В. (1987). Музично-естетичне виховання особистості. М., 240 с.
50. Машеністова О. Розвиток виконавської техніки акордеоніста в умовах музичної школи. [Електронний ресурс]. https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2016_2/8.pdf
51. Методичні основи організації самостійної роботи студентів у класі баяна-акордеона (2017). Уклад. Л.О. Бегун-Трачук. Мукачево: МДУ, 26 с.
52. Михайличенко О. В. (2004.). Основи загальної та музичної педагогіки: теорія та історія: навч. посібник для студентів музичних спеціальностей. Суми : Наука, 210 с.
53. Мозгальова Н. Г. (2014). Творчо-професійний потенціал формування успішної особистості майбутніх учителів музики. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Вип. 16. С. 304-308.
54. Музыкальный энциклопедический словарь (1990). / Гл. ред. Г.В. Келдыш. М.: Сов. энциклопедия, 672 с.

55. Науменко С. І. (1993). Психологія музичності та її формування у молодших школярів: навч. посібник. К.: КДПІ ім. М. П. Драгоманова, 158 с.
56. Олексюк О. М. (2006). Музична педагогіка: навчальний посібник для студентів ВНЗ культури і мистецтв. Київ: КНУК, 187 с.
57. Олексюк О. М. (1996). Формування духовного потенціалу студентської молоді. К.: КДІКК, 253 с.
58. Олексюк О. М. (2004). Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: навч. посібник. К.: Знання України, 264 с.
59. Орф К. (1971). Система детского музыкального воспитания. М., 238 с.
60. Падалка Г. М. (2008). Педагогіка мистецтва. К.: Освіта України, 278 с.
61. Переверзев Л. Б. (1981). Путь к музыке. М.: Знание, 64 с.
62. Потапчук Т. В. (2006). Формування морально-духовних цінностей старшокласників у хоровому колективі музичної школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07, Рівненський держ. гуманітарний ун-т. Рівне, 22 с.
63. Рагозіна В. В. (1999). Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі музичної діяльності: автореф. дис. канд. пед. наук. 19 с.
64. Ростовський О. Я. (2001). Методика викладання музики у початковій школі: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 215 с.
65. Ростовський О. Я. (2003). Проблема методології періодизації професійної підготовки майбутніх учителів музики в контексті реформування загальноосвітньої школи. *Наукові записки НДПУ імені Миколи Гоголя: Психолого-педагогічні науки*. Ніжин. №2. 142 с.

66. Ростовський О. Я. (2000). Українська музична педагогіка: стан і перспективи. *Рідна школа*. С. 17-18.
67. Ростовський О. Я. (1997). Педагогіка музичного сприймання. К.: ІЗМН, 248 с.
68. Рубинштейн С. Л. (1976). Проблемы общей психологии. М.: Педагогика, 416 с.
69. Рудницька О. П. (1998). Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти: навчальний посібник, АПН України; Інститут педагогіки і психології професійної освіти. К., 247 с.
70. Рудницька О. П. (2002). Педагогіка: загальна і мистецька. К., 270 с.
71. Рудницька О. П. (2001). Світоглядна функція мистецтв. *Мистецтво та освіта*. №3. С. 10-13.
72. Салій В. С. (2010). Методика роботи над музичним образом у процесі навчання підлітків гри на баяні (акордеоні) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 21 с.
73. Семашко О. (1990). Музичне життя очима соціолога. *Музика*. №3. С. 6-7.
74. Сисоєва С. О. (2006). Основи педагогічної творчості: Підручник. К.: Міленіум, 344 с.
75. Сідлецька Т. І. Формування методики викладання гри на акордеоні в Україні. [Електронний ресурс]. <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/znanosv/znanosv2016/paper/viewFile/1521/1225>
76. Сова М. О. (1996). Методичні рекомендації з формування досвіду рефлексивного осмислення музики. К., 33 с.
77. Солдатенко О. І. (2010). Розвиток музичних здібностей учнів шкіл естетичного виховання за допомогою комп'ютерних програм. К., 20 с.

78. Стецюк К. В. (2005). Розвиток музично-творчих здібностей учнів у навчально-виховному процесі мистецьких шкіл : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 222 с.
79. Тарасова К. В. (1987). Онтогенез музыкальных способностей. М.: Прогресс, 207 с.
80. Теплов Б. М. (1947). Психология музыкальных способностей. М.-Л. : АПН РСФСР, 335 с.
81. Фейгин М. (1973). Воспитание и совершенствование музыканта-педагога. М., 156 с.
82. Фрицюк В. А. (2000). Музично-естетичне виховання школярів у процесі колективного інструментального музикування. *Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія / ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського*. Вінниця, Вип. 2. С. 79-83.
83. Черкасов В. Ф. (2014). Теорія і методика музичної освіти: [підручник]. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 528 с.
84. Шапкіна Н. С. Розвиток музичних здібностей учнів позашкільних мистецьких навчальних закладів у процесі вокально-інтонаційної діяльності. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2825/1/кв.робота%20Шапкіна%20%281%29.pdf>
85. Шевченко Г. П. (2010). Музично-виконавська діяльність студентської молоді: монографія. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 168 с.
86. Шостак Г. (1992). Чи можна двічі увійти в одну й ту ж музичну течію? *Музика*. №6. С. 26-27.
87. Щолокова О. (2011). Категорія духовності у мистецькій освіті: компетентнісний аспект [Електронний ресурс]. *Естетика і етика педагогічної дії*. Вип. 1. С. 127-136. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eeepd_2011_1_15

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вчителів ДМШ

1. Чи використовуєте Ви на уроках методи розвитку творчих здібностей учнів?
2. Чи вважаєте Ви, що на уроках навчання гри на баяні необхідно цілеспрямовано розвивати творчі здібності учнів?
3. Які, на Вашу думку, методи і прийоми є ефективними у розвитку творчих здібностей учнів?
4. Чи знайомі Вам методики діагностування творчих здібностей учнів?
5. Які з видів роботи у класі баяна мають найбільші потенційні можливості щодо розвитку творчих здібностей учнів?

